

KUR'AN VE SÜNNETTE DÜNYA LÂNETLENMİŞ MİDİR?

Dilaver SELVİ*

Öz

Bu makalemizde, yanlış anlaşılan bir konuyu ele alacağız. Konu, insanların dünya anlayışıdır. Bazıları dünyayı lanetlenmiş bir yer olarak tanıtır, onun Allah katında hiçbir değeri olmadığını, sevilmediğini, gazap edildiğini düşünür. “*Dünya ve içindekiler lanetlenmiştir; ancak Allah'ın zikri, zikre dahil olan şeyler, âlim ve talebe bunun dışındadır*” hadisini böyle yorumlar; bunun için dünyaya düşman olur, fakat bir ömür de onun üzerinde yaşar, çalışır, kazanır, isyan veya kulluk yapar, rızık yer. Yüce Allah'ın bütün peygamberlerini gönderdiği, ilahi hükümlerini icra ettirdiği, cenneti ve cemali kazanma yeri yaptığı bu dünyanın nesi niçin lanetlenmiştir? Dünya deyince ne kastediliyor? İlgili ayet ve hadisleri nasıl anlamalıdır? Diğer ayet ve hadislerde dünya nasıl tanıtılıyor? Makalemizde bunlara cevap arayacağız.

Anahtar kelimeler: Dünya, mülk, melekût, lanet, hevâ.

IS THE WORLD CURSED IN QURAN AND SUNNAH?

Abstract

In this study, we analyze a widely misunderstood issue. The issue is the people's perceptiveness of the world. Some people accept the world as a cursed place, they think that the world has no value for Allah, not liked by Allah and suffer shiswrath. This people interpret the hadith "This world is cursed, as is everything in it, except for the remembrance of Allah, righteous deeds, a scholar and a student of knowledge." in this way, so they become enemy against the world, but they live on it, work, earn their livelihood, rebel against or serve to Allah, eat their food on it. Why and which side of the world, where Allah sent all of his prophets, executes his divine judgments, is the place to deserve heaven and Cemalullah, is cursed? What is intended when the term is used of the world? How should related verses and hadiths be understood? How is the world presented in other verses and hadiths? In this study, we look answers for these questions.

Key words: World, Property, Melekut, Curse, Desire

GİRİŞ

“Dünya Nedir?” sorusu, dünyada insanların var olduğu günden beri sorulmuş ve çok farklı cevaplar verilmiştir. Her kesim kendi zaviyesinden, anlayış penceresinden ve tecrübesinden bakarak dünyayı anlamaya ve tanımlamaya çalışmıştır. Bazıları onu lanetlenmiş bir yer diye tanıtırken, bazıları onu mahza kudret, rahmet ve hikmet tecellisi olarak görür. Bazıları ise, “dünya yemek içmek ve keyfince eğlenmek içindir” der. Acaba bu dünyanın sahibi ne diyor? Elbette yaratan en doğrusunu bilir. Biz de bu sorunun cevabını Kur'an'da ve onun tefsiri olan sünnette arayacağız.

Dünya, içindekilerle insanın hizmetine sunulmuştur ve ondan bu dünyayı okuması, anlaması, edebince ve hedefince kullanması istenmiştir. İnsana, akıl, kalp, göz, kulak, ilim, din, sıhhat, afiyet ve mal gibi nimetler bunun için verilmiştir. Fakat insanların çoğu bu nimetlerin hakkı olan şükür yerine

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

inkarı ve nankörlüğü seçmiş; şeytan onlara nimetin sahibini unutturup O'na şükrün ve ibadetin yolunu kesmiş (A'raf 7/17), ne yazık ki bunda da başarılı olmuştur.(Sebe 34/20), Gerçekten varlık, insanlık ve müslümanlık nimetine şükredenler az olmuştur. (Sebe 34/13; Mülk 67/23).Yüce Mevla'ya kulluk için yaratılan insanın, adi dünyaya ve hevâya köle olması ne büyük bir düşüş ve zulümdür.

Bütün insanları, ehl-i dünya ve ehl-i ukba veya kafirler ve müminler diye iki grupta toplayabiliriz. Birinci grup sadece aklına ve hevâsına, diğeri ise aklıyla ilahi vahye ve Mevla'sına tabi olur. İlk grubun aklına akl-ı maaş, diğerrinin aklına akl-ı maad denir. Ehl-i dünya dünyayı, doğup büyüme, yeme içme, belirli bir süre eğlenme, zevklenme ve sonuçta ölüp toprağa karışarak yok olma yeri olarak görürken (bk. Câsiye 45/24); ehl-iukba dünyayı her şeyi ile ilahî bir sanat eseri, kudret ve rahmet tecellisi, marifet okulu, ibret levhası, imtihan yurdu, kulluk meydanı, amel yeri,hizmet alanı yani ahiretin tarlası olarak görür. Ehl-i dünyaya, akılcı, maddeci (maddiyûn), tabiatçı, materyalist, dehrî, determinist, ateist gibi isimler de verilir; bütün çeşitleriyle kafirler bu grubu oluşturur. İkinci grup ise ilahi vahye inanan, Kur'an'a varis olan müminlerdir. Onlar da kendi aralarında zalim, muktesit ve sâbık bil hayrat olarak üçe ayrılır. (Fatır 35/32). Zalim, günahlara dalarak nefsine zulmedendir; muktesit, orta halde, dengede gidendir. Sâbık bil hayır, Allah'ın izniyle bütün hayır çeşitlerinde önde giden, ilahi huzurda kabul gören mukarrabûn makamındaki velidir. (Vâkıa 56/10-11).

Dünyanın İç Yüzü

“Onlar, dünya hayatının sadece görünen kısmından bir şeyler bilirler; ahiretten ise tamamen habersizdirler.” (Rûm 30/7) ayetinin tefsirinde İbn Acibe, dünyanın zâhiri ve bâtını, yani görünen kısmı yanında, insanların çoğuna gizli kalan bir hakikati olduğuna delil bulunduğunu söyler. Ona göre, dünyanın zâhiri; cahillerin anladığı kısım olup bu, onun süs venimetleriyle keyif etmektir.Dünyanın bâtını, iç yüzü ise, ahiret için bir geçiş köprüsüdür; insanlar dünyada salih ameller yaparak ve marifeti elde ederek ahiretlerine azık hazırlarlar.¹

“Böylece biz, yakın ehlinden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu (sırlarını ve hakikatini) gösteriyorduk” (En'am 6/75) ayeti de göklerin ve yerin yani dünyanın görünen şeklinin ötesinde nice sırlara, tecelli ve hikmetlere sahip olduğunu bildiriyor. Fahreddin-i Râzî, ayette bahsedilen görmenin baş gözüyle değil, basiret (kalp gözü) ve akılla olduğunu söyler ve bunun delillerini sıralar.² Kalp gözünün göreceği şeyler dünyanın maddesi değil manasıdır, görünen cisimler değil, cisimlerde saklı tecellilerdir.

Yüce Allah, göklerde ve yerde ne varsa hepsini insanların hizmetine verdiğini, onların üzerine açık ve gizli (zahirî ve bâtınî) nimetlerini akıttığını haber veriyor.(Lokman 31/20). Demek ki dünya zahirî

¹ İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed, *el-Bahrü'l-Medid fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*/İbn Acibe Tefsiri (trc. Dilaver Selvi), 7/338 (İstanbul 2013, 1. Baskı, Semerkand yayımları).

² Râzî, Fahrud-din Muhammed b. Ömer, *et-Tefsirü'l-Kebir (Mefâtihü'l-Gayb)*, 13/36 (Beyrut 1990, 1. Baskı).

nimetler yanında batınî nimetlerle de doludur.³

İbn Acibe, âlemleri, mülk, melekût ve ceberût ismiyle üç başlıkta toplar ve onları şöyle açıklar: “Mülk âlemi, şahadet âleminde görülen ve zahirî duyularla algılanan şeylerdir. Dünya bu kısma girer. Melekût âlemi, Cenab-ı Hakk’ın rububiyet sırlarından eşyada gizlenmiş, gözden saklı şeylerdir. Buna “gayb âlemi” de denir. Ceberût âlemi, yaratılan âlemin sınırlarına girmeyen, ilahî ezeli sırlardır. (Ceberût âlemi, Zât-ı Bâriye mahsus âlemdir).⁴

İçinde yaşadığımız dünya, mülk âlemine girer. Dünya kâinatın küçük bir parçasıdır. Âlem, dünyadan ve maddeden ibaret değildir. Küçük âlem olan insan da et ve kemikten ibaret değildir. İnsanın zahiri ve batını, maddesi ve manası olduğu gibi, âlemin ve dünyanın da zahiri ve batını, maddesi ve manası, görünen ve görünmeyen (şahadet ve gayp) kısmı vardır.

İnsanın maddî yönü beden; manevî yönü ruhtur. Buna insanın zâhiri ve bätını da denir. İnsanın zâhiri kısmı, toprak, hava, su ve ateş unsurlarının terkihiyle oluşmuştur. Bedenin et, kemik, ilik, sinir, kan ve diğer dokuları bu kısma dâhildir. Maddî âleme, dünya âlemi, halk âlemi, müşahede âlemi, hikmet âlemi, sebepler âlemi, teklif âlemi, var oluş ve yok oluş (kevnü fesat) âlemi, süflî âlem, kesif âlem, cismânî âlem ve zulmanî âlem de denir.

İnsanın manevî ve bätını yönü ise, melekût âlemine ait latif cevherlerden oluşur; ruh, kalp, akıl, sır ve diğer latifeler bu kısma dâhildir. Bu âleme, emir âlemi, melekût âlemi, gayp âlemi, hakikat âlemi, sırlar âlemi, mana âlemi, ulvî âlem, ruhânî âlem, nurânî âlem, latif âlem, asıl âlem ve fitrat âlemi de denir.⁵

Her iki âlemin kendisine has yaratılış özellikleri, nurları, ışıkları, rızıkları ve işleri vardır. Hepsisi, ilahî iradenin ve O'nun sonsuz kudretinin hikmetli tecellileridir. Bu işte bütün irade, tercih, hüküm, yaratma, iş, emir, sevk ve idare yüce Allah'a aittir. (bk. A'râf 8/54).

³ Kuşeyrî bu nimetlerin ne olduğu hakkında pek çok yorum nakletmiştir. Onlardan bazıları şunlardır: Zâhirî nimet, maddî bir nimete ulaşmaktır; bätını nimet ise, nimeti vereni müşâhede etmektir.

Zâhirî nimet, dünya nimetleridir; bätını nimet ise, dindir.

Zâhirî nimet, insanın yaratılışıdır; bätını nimet ise, güzel ahlaka sahip edilmesidir.

Zâhirî nimet, hatadan uzak duran nefistir; bätını nimet ise, gaflete düşmeyen kalptir.

Zâhirî nimet, ilâhî lütuflardır; bätını nimet ise, Allah'tan gelene razı olmaktır.

Zâhirî nimet, mallardaki artış ve berekettir; bätını nimet ise, mânevî hallerdeki güzellik ve safiyettir.

Zâhirî nimet, taatleri yapmaya muvaffak edilmektir; bätını nimet ise, yapılan taatlerin kabul edilmesidir.

Zâhirî nimet, dünyaya karşı zühd sahibi olup dünyadan gönü çekmektir; bätını nimet ise, dünyada ve ahirette Allah ile yetinmektir.

Zâhirî nimet, kulun Allah'ı talep etmesidir; bätını nimet ise, O'nu bulmasıdır. Bk. Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, (Tahk. Said Kutayfe), 5/134-135 (Kahire 1999). Zâhirî ve bätını nimetlerin değişik tarifleri için ayrıca bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, 5/57-59 (Beyrut 2004); Sülemî, *Hakâikü't-Tefsir*, 2/132-133 (Beyrut 2001)

⁴ İbn Acibe, *a.g.e.*, 3/172.

⁵ Âlemler, nur çeşitleri ve yaratılış hakkında geniş bilgi için bk. Selvi, Dilaver, *Tasavvuf Açısından Manevî Cevherlerimiz/İçimizdeki Dünya*, Hoşgörü Yayınları, İstanbul 2013, 2. Baskı.

Arifler, kainatı sevgi tecellisi olarak görürler.⁶Onlara göre kainatta ilk yaratılan şey, Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed'in (s.a.v) nuru ve ruhudur. Yüce Allah varlık âleminde her şeyden önce onun ruhunu ve nurunu yaratmıştır. Böylece o (s.a.v) varlıkların özü, aslı ve çekirdeği olmuştur.⁷

Her şeyi ile kâinat ve dünya hayatı yüce Allah'ın takdiri ve programıdır. (Kamer 54/49, 53). Gökler, yerler ve içindekiler O'nun hükmü, mülkü ve sanatı olup hepsi emrine boyun eğmiştir. (Bakara 2/116). Hepsi O'nun kuludur. (Meryem 19/93). O gökleri, yerleri ve içindekileri boş yere, oyun eğlence için yaratmamıştır. (Duhan 44/38); O bütün bunları hak ile (hakkı ilan, ispat ve icra için) yaratmıştır. (Yunus 10/5; Rum 30/8; Duhan 44/39; Ahkaf 46/3). Bunun sebebi herkesin hak veya batıldan ne yapmışsa ahirette karşılığını görmesidir. (Câsiye 45/22).

Hikem sahibi, "Kainatın zahiri, aldatıcıdır; batını ise sırf ibrettir" der. İbn Acibe bu sözü açıklarken, kainatın insanı aldatmasının iki şekilde gerçekleştiğini, birincisinin zahiri güzellikler, yeme, içme, giyim, kuşam binek, evlenme, ev bark, bağ bahçe, mal biriktirme, çocuk sahibi olma, arkadaş, aşiret ve kuvvetini çoğaltma gibi nefsin hoşuna gidecek şeyler olduğunu, tek derdi bunlar olan kimsenin onlarla uğraşırken aniden ölümle karşılaştığını, ebedi âleme eli boş, hazırlıksız, fakir ve zelil bir halde gittiğini, bunun için Allah'ın gazabını ve azabını hak ettiğini söyler. İbn Acibe, insanın dünya ile ikinci aldanma şeklinin, Allah Teâlâ'nın, rububiyet sırrını gizlemek ve (insanı mükellef tutmasındaki) hikmetini ortaya çıkarmak için onu zahiren insanı aldatacak halde yaratması olduğunu belirtir; bu şekilde insanların denendiklerini; gaflet ehlinin dünyanın zahiri güzellikleri ile yetinip aldandıklarını, kalbi uyanık hali kuvvetli kimselerin ise onun iç yüzüne bakıp hakikatini gördüklerini, fani olduğunu anlayıp ebedi âleme yöneldiklerini, onların, bütün korku ve hüznlerden kurtulan veliler olduğunu söyler.⁸

Evet, dünya aslı itibariyle ilahî sıfatların tecellisine mazhar olmuş bir yerdir. Rahman ve Rahim olan Allah, sonsuz rahmet ve kudretini bize ilk önce dünya hayatında göstermiştir. Allah Teâlâ bu dünyayı kendisinin tanınması, emirlerinin yaşanması, rızık ve ihsanlarının edeple alınması için hazırlamış, peygamberlerini burada göndermiş, vahyini orada indirmiş, halifesine yeryüzünde görev vermiştir. (Bakara 2/30) Yani Allah Teâlâ dünyayı cennetin ve cemalin kazanılacağı bir yurt yapmıştır. Ancak o, insanı ebedi azaba düşürecek isyanların da gerçekleştiği bir mekandır.

⁶ bk. İmam Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, 3/622-646, 121. Mektup. (İstanbul 2004). İmam Rabbânî bu mektupta der ki: "Allah Resûlü (s.a.v) kainatta yüce Allah'ın muhabbet tecellisidir. Âlemin yaratılış sebebi bu ilahî sevgidir. Yüce Allah cemali ve celaliyle bilinmek istemiş ve bunun için mahlûkatı yaratmıştır. Varlıkların yaratılışında, bir zorlama değil, sevgi vardır. Bu sevgiye ilk mazhar olan da en sevgilidir. Yüce Allah'a varlıklar içinde en sevgili olanı habibi Hz. Muhammed'dir (s.a.v). O, ilahî takdirde ilk sırayı aldığı gibi, varlık âlemindeki tecellide de ilk sırayı almıştır. Onun nuru bütün varlıklardan önce yaratılmıştır. Buna haber veren hadisler mevcuttur." Bu hadislerin biri şudur: "Ben yaratılışta peygamberlerin ilki, gönderilişte sonuncusuyum." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 19/23, (Riyad 2003); Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 1/42, (Beyrut 1991); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/570; Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 4883.

⁷ bk. İbn Acibe, *el-Bahru'l-Medid fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid*, 6/34 (Beyrut 2002).

⁸ İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed, *İkazü'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem* (tahk. Asım İbrahim Keyyâlî), s. 184-186 (Beyrut 2005, 1. Baskı).

Cenab-ı Hak, yerdeki ve gökteki bütün varlıkların O'nu hamd ile tesbih ettiğini haber veriyor. (İsra 17/44; Nur 24/41). Bütün dinî vazifelerin vakitleri, ibadet düzeni, ay ve güneşle tespit edilmektedir. (Bakara 2/189; Yunus 10/5; İsra 17/12). Allah Teâlâ, geceyi ve gündüzü peş peşe getirme sebebinin fikir, zikir ve şükür olduğunu bildiriyor. (Furkan 25/62).

Bütün kainat ve içinde yaşadığımız dünya düşünüp ibret alan temiz kalp sahipleri için bir marifet okulu yapılmıştır. Ancak onu hedefine uygun okumaya, kullanmaya ve layık olduğu yere koymaya sıra gelince, işte o noktada insanlar çok farklı durumlar sergilemektedir.

Dünyayı kötüleyen bir adama Hz. Ali'nin yaptığı şu uyarı konumuza ışık tutacak inceliktedir: "Dünya, ona karşı doğru davranan kimse için doğruluk yurdudur. Onu iyi anlayan için kurtuluş yurdudur. Ondan azığımı hazırlayan için zenginlik yurdudur."⁹

Gazâlî, "*el-Hikmetü fi Mahlukatillah*" adlı eserinde kainattaki pek çok varlığın yaratılış hikmetini ve faydalarını saydıktan sonra der ki: "Kim göklerin ve yerin melekutuna (iç yüzüne) nazar ederse -ki bunu ancak akıllı ve gönlü ile yapabilir- Rabbinin marifetini ve O'nun emrini yüceltmeyi elde eder. Bunu ne kadar çok yaparsa o derece marifeti, yakini, Rabbine teslimiyeti ve tazimi artar. Bu, herkese verilen akıl ve hidayet nuruna göre farklı olur."¹⁰

İbn Acibe, "*Allah, gökleri ve yeri sadece hak ile yarattı*" (Rum 30/8) âyetinin işaretlerinde, "Allah, bütün kâinatı, hak ile yarattı; hepsi, haktan gelip hakka götürmek içindir"¹¹ yorumuna yer verir.

Allah Teâlâ, insanların çoğunun hakkın ispatı ve ilanı olan bu kevnî ayetleri bilmediğini (Duhan 44/39), her gün yüz yüze geldiği halde onlarla ilgilenmediğini (Yusuf 12/105), dünyaya razı olup ilahi ayetlerden habersiz kaldıklarını (Yunus 10/7), dünyanın görünen yüzüyle yetinip ahirete, (maddenin manasına, içine, ötesine) bakmadıklarını (Rum 30/7), kısaca alemlerin Rabbini tanımak için yaratılmış olan cinlerin ve insanların pek çoğunun kendilerine verilen kalbi, akıllı, gözü ve kulağı yaratılışı gayesine göre kullanmadıklarını, bu durumda hayvanlardan daha aşağı bir derekeye ve hale düştüklerini, bu gafletin sonucu ateşi hak ettiklerini (A'raf 71/79) haber vermiştir.

Acaba dünyanın iç yüzü nasıl görülür ve onda gizlenen sır nasıl anlaşılır?

Allah Teâlâ, Kur'an ve kainat ayetlerini anlamak için her şeyden önce iman (Câsiye 45/3) temiz akıl, (Âl-i İmran 3/190), takva (Yunus 10/6), derin tefekkür ve akıllı güzel kullanmak (Ra'd 13/3-4: Câsiye 45/5, 13); temiz bir kalp ve bütün varlığı ile hakka yönelen kulak (Kâf 50/37), basiret (Nûr 24/44) sabır ve şükür (Şûrâ 42/34) gerektiğini hatırlatır. Yine ayetlerin ifade ve işaret ettiği gibi, kalpleri perdelenmiş, basiret gözleri kör, gönül kulakları sağır, kibirli, inatçı, hevâsına tapan ve iman

⁹ Maverdi, Ali b. Muhammed, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din* (tahk. Yasin Muhammed es-Sevvâs), s. 213 (Dimeşk 2008, 5. Baskı, Daru İbn Kesir)

¹⁰ Gazâlî, Muhammed b. Muhammed, *el-Hikmetü fi Mahlukatillahi Azze ve Celle*, (*Mecmuatu Resâili'l-İmam Gazâlî içinde*), s. 53 (Beyrut trs. Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye).

¹¹ İbn Acibe, *İbn Acibe Tefsiri*, 7/342.

nurundan mahrum olan kimseler bu dünyanın hakikatini okuyamaz, manasını anlayamazlar. Onlar dünyanın zahirinden bildikleri az şeyle yetinirler, ahiretten (maddenin içinden ve ötesinden) habersizdirler. (Rûm 30/7). Karanlıklar içinde kalmışlardır, hakka dönmezler. (Bakara 2/17-19).

Arifler, dünyanın iç yüzünü anlamak için nefsin, zulmet perdelerinden kurtulmasını ve kalp gözünün açılmasını gerekli görürler. Sühreverdî, sufilerin gönülleri takva nuruyla safi hale gelince eşyanın hakikatini ve dünyanın aslını gördüklerini, fani ile bakiyi tanıdıklarını, bunun için dünyadan kaçıp ahirete yöneldiklerini belirtir.¹² Hz. Mevlana da insanın gönül aynası temizlenip parlayınca suda, toprakta, cisimde, resimde ve nakışta kalmayıp, ressamı ve nakkaş-ı hakikiyi göreceğini söyler.¹³ Muhyiddin b. Arabî, manevî safiyeti ve safasını elde eden ruhun elde ettiği yetki ve güzellikleri şöyle özetler:

"İnsânî ruh, tabiatın perdelerinden yani bütün gaflet ve günah çeşitlerinden temizlenip Rabbi ile arasındaki bütün perde ve engellerden kurtulunca, ilahî izinle melekleri, felekleri seyrederek, kalplere inen ilim, hal, düşünce ve benzeri şeyleri görür ve bilir."¹⁴

İbn Acibe, gönül gözü açık müşahede sahipleri için bütün kâinatın nur olduğunu, nurun sahibine iman edenlerin her taraflarının nurla sarıldığını, kalpleri perdeli gafiller içinse bütün kâinat karanlık olup dıştaki aydınlığın onlar için bir şey ifade etmediğini belirtir ve der ki: "Onların niyetleri inkar, işleri isyan olduğu için, her tarafları manen zulmetle, karanlıklarla çevrilidir."¹⁵

Azizüddin Nesefî de kainata hayat veren ilahi nuru bulmadan hakikatin anlaşılmayacağını hatırlatır ve bu nurun elde edilmesi için tezkiye ve terbiyeyi gerekli görür.¹⁶

¹² Bk. Sühreverdî, Şihabüddin Ömer b. Muhammed, *Avarifü'l-Meârif/Gerçek Tasavvuf* (trc. Dilaver Selvi), s. 15 (İstanbul 1995, 2. Baskı).

¹³ Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1-2/264 (İstanbul 2014, 14. Basım). Hz. Mevlana, başka beyitlerinde der ki: "Ey gözü ve gönlü açılmamış kişi, seni kötülüğe sevk eden nefsanî istekler, şeytanın vesveselerine yoldaş olduğun, "Her nereye yönelirseniz Allah'ın zatı (zat, sıfat, fiil, rahmet ve kudret tecellileri) oradadır" (Bakara 2/115) ayetinin sırrına nasıl edersin? Bunun ne olduğunu nasıl anlarsın? Kimin gönlünden bir kapı açılırsa o, her zerrede bir güneş görür." Bk. Can, *a.g.e.*, 1-2/107. Mütercim buradaki dipnotta bir başka arifin şu sözüne yer verir: Cihan bizim sevdiğimizizin (Mevla'nın) güzelliğinin aynasıdır. Her zerrede onun güzelliği, kudreti gözükmektedir."

¹⁴ İbn Arabî, Muhyiddin, *et-Tecelliyâtü'l-İlâhiye*, s. 121-122 (Beyrut 2002).

¹⁵ İbn Acibe, *el-Bahrü'l-Medid fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*, 5/79. (Beyrut 2002) İbn Acibe, tefsirin başka bir yerinde, Abdüsselâm b. Meşîş'in, talebesi Ebü'l-Hasen-i Şâzelî'ye yaptığı şu önemli tavsiyeye yer verir: "Ey Ebü'l-Hasen, iman gözünü nur ile keskin hâle getirirsen, yüce Allah'ı her şeyin içinde, her şeyin yanında, her şeyle birlikte, her şeyden önce, her şeyden sonra, her şeyin üstünde, her şeyin altında, her şeye yakın ve her şeyi kuşatmış olarak görürsün. Yakınlık O'nun vasfıdır, ihata sıfatıdır. O'nu bir yerde bulunmaktan, bir şeyle sınırlanmaktan, mekân ve cihetlerden, mesafe ile uzak ve yakın olmaktan, mahlukata bağlı hareket etmekten uzak tut. Yüce Allah'ın evvel, âhir, zâhir ve bâtin sıfatları yanında bütün varlığı silip at. O, sadece O'dur. Ezelde O'nunla birlikte hiçbir şey mevcut değildi; O şu anda da ezeldeki hâli üzeredir." İbn Acibe, *Bahrü'l-Medid/İbn Acibe Tefsiri*, 8/599-600.

¹⁶ bk. Nesefî, Azizüddin, *Tasavvufta İnsan Meselesi İnsan-ı Kamil* (trc. Mehmet Kanar), s. 44-45, 180-181 (İstanbul 2013, 2. Baskı, Dergah Yayınları). Nesefî, bu nura ulaşmanın çok büyük bir makam olduğunu belirterek der ki: "Bu makama ulaşmak için çok riyazet ve mücahadede bulunmak gerekir. Bu makamın yüz göstermesi için yıllar yılı mücahadede sebat etmek lazımdır. Zamane ehlinin âdeti olduğu gibi birkaç gün riyazette bulunup birkaç gün bulunmayarak işin başına gidip gelmekle olmaz. Böyle bir riyazetin pek faydası olmadığı gibi gönle bir şey de açılmaz. Bunun için gönlündeki dünya putunu kırman gerekir. Bir yön ve

Hikem sahibi der ki: “Nur, varlıkların hakikatini gösterir; basiret o şeyin iyi veya kötü olduğuna hükmeder; kalp ise o şeye yönelir veya ondan kaçır.”

Burada şu güzel örneği paylaşalım: Resûlullah (s.a.v), bir gün Hâris b. Malik (r.a) ile karşılaştı. Ona, “*Hâris, nasılsın, ne halde sabahladın?*” diye sordu. Haris, “Gerçek bir mümin olarak sabahladım” dedi. Resûlullah (s.a.v), “*Ne söylediğine iyi bak! Her sözün bir hakikati vardır; senin gerçek bir imana sahip olduğunun alameti nedir?*” diye sorunca, Hâris (r.a), şunları söyledi:

“Dünyadan gönlümü çektim (içimde dünya adına bir rağbet ve muhabbet kalmadı). Gecelerimi ibadetle, gündüzlerimi oruçla geçirmekteyim. Bu hal içinde Rabbimin Arşını açıkça göreceğim duruma geldim. Yine cennetliklerin cennette birbirini ziyaret edişlerini, cehennemliklerin ise ateş içindeki feryat ve inleyişlerini görür gibiyim.” Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v),

“*Bu halinle sen gerçekten Allah'ın kalbini nurlandırdığı bir müminsin; gerçeği tanıdın, doğru haldesin, ona devam et*”¹⁷ buyurdu.

İbn Ataullah, varlıkların hepsinin aslında yokluk karanlığında bulunduğunu, onları Cenab-ı Hakk'ın nurunun aydınlattığını¹⁸ söyler ve der ki:

“Kim, kâinatın varlıklarına bakar da, her bir varlığın içinde, yanında, öncesinde, sonrasında ve kendisiyle birlikte Cenab-ı Hakk'ı müşahede etmezse, o kimse, ilâhî nurlardan mahrumdur ve ondan, varlıkların bulutuyla (perdesiyle) marifet güneşleri perdelenmiştir.”¹⁹

kıblen olmalı. Gönül feragati elde etmen gerekir. Sonra bir arifin sohbetinde (manevi terbiyesinde) yıllarca riyazet ve mücahadeye devam etmen gerekir; böylece gönlün arınır, şeffaf olur ve akis verir hale gelir, içinde nur peyda olur.” Nesefi, *a.g.e.*, s. 181.

¹⁷ İbn Mübarek, *Kitabü'z-Zühed*, nr. 314; Abdürrezzak, *Musanef*, 11/129 (nr. 20113); İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi'z-Sahabe*, 1/689-690 (Beyrut 1995); Heysemi, *ez-Zevâid*, 1/57.

¹⁸ Burada “*Allah göklerin ve yerin nurudur*” (Nur, 24/35) ayetini hatırlatmalıyız. Müfessirler bu ayete şu manaları vermişlerdir: Allah, gökleri, yeri ve içindekileri yoktan var edendir; onları aydınlatan nurun ve ışığın sahibidir. Allah, göklerdeki ve yerdeki bütün işlerini tedbir eden, onları bir nizam ve intizam içinde sevk ve idare edendir. Allah, gökleri ve yeri aydınlatıp süsleyendir. Yüce Allah gökleri meleklerle, dünyayı güneş, ay ve yıldızlarla aydınlatmaktadır. Yüce Allah göğü güneş, ay ve yıldızlarla süslediği gibi, yeryüzünü de peygamberler, âlimler, veliler ve müminlerle süslemiştir. Ayetin peşinden, “*Allah dilediğini nuruna ulaştırır*” kısmı manevî nura işaret ediyor. Bu, kalbi aydınlatan hidayet, ilim ve salih amel nurudur. bk. Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 23/195 (Beyrut 1990, 1. Baskı) Beydavî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, 2/124 (Beyrut 1988, 1.Baskı); Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî, Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, (Tahk.Seyyid İmran), 17-18/480 (Kahire 2005).

¹⁹ Konuyla ilgili şu hikmetleri de paylaşalım.

“Sen kâinatın sahibini müşahede etmediğin sürece varlıklarla birlikte olursun (kalbin onlara bağlı kalır); varlığın sahibini müşahede ettiğin zaman ise bütün kâinat seninle olur (hepsi sana hizmet eder; her şey senin için bir fikir, zikir, şükür, marifet, muhabbet, edep ve amel vesilesi olur).”

Kâinatın (varlıkların) dış yüzü aldatıcıdır; iç yüzü ise ibret doludur. Nefis, varlıkların dışındaki güzelliklere, kalp ise içindeki ibretlere bakar.

Cenab-ı Hak bu dünyada sana, yarattığı varlıklara ibretle bakmayı emretti. Âhirette ise sana zâtının kemalini açıkça gösterecektir.

Eğer yakın nuru kalbinde parlasaydı, ahireti göç etmekten daha yakın bulurdun, dünyayı da üzerinde fanilik damgası vurulmuş bir halde görürdün.

Allah varlıklarda ortaya çıkan tecellilere bakmana izin verdi ama varlıkların kendisine takılıp kalmana izin vermedi. “*Göklere ve yerde olanlara bakınız*” (Yunus 10/101) buyurdu. O bu şekilde sana anlayış kapılarını açtı. Cisimlere takılıp kalınmasın diye, “*Göklere ve yere bakın*” demedi.

Bunun için ariflerden biri, “Ben baktığım her şeyde Allah’ı gördüm” derken, bir diğeri, “Ben baktığım her şeyin sonunda (ötesinde) Allah’ı gördüm” demiştir. Bazı arifler de, “Ben baktığım her şeyden önce Allah’ı gördüm” demiştir. Arifler bu sözleri, ihsan halinin ve keşf derecelerinin farklı tezahürleri olarak görürler.

Allame Âlûsî, bütün varlıkların yüce Allah’ın nurunun tecellisinden bir pay taşıdığını, kesif (cansız) varlıkların bile, vücut bulmaları yönüyle bu tecellinin eseri olduğunu ve hiç bir varlığın O’nun nurundan boş olmadığını belirtir.²⁰

Hz. Mevlana, fani varlıklardaki güzelliğin, ilahi güzelliğin onlara iğreti olarak yansımaları olduğunu, akseden bu nurun bir gün aslına döneceğini söyler ve hak yolcusunu şöyle uyarır: “İğreti güzelliklere bakma (onlara kapılma); sen onun aslını yani o güzelliği vereni ara!”²¹

eş-Şüşterî²² bir beytinde der ki: “Cenab-ı Hak kuluna şöyle der: Eşyanın zahirine bakma! Mana denizine dal; dal ki beni göresin!”²³

Hz. İsa (a.s), Allah’ın velilerini tanıtırken der ki: “İnsanlar dünyanın dış yüzüne bakarken onlar, eşyanın iç kısmına (hakikatine ve ötesine) baktılar. İnsanlar dünyanın hemen ele geçecek şeylerine önem verirken onlar, ileride başlarına gelecek şeylere önem verdiler. Dünyaya ait ölmesinden (yok olup gitmesinden) korktukları şeyleri kendileri öldürdüler (kalplerinden attılar). Dünyadan terk edeceklerini bildikleri şeyleri, (kendi iradeleriyle baştan) terk ettiler.”²⁴

Göklerde ve yerde ne varsa hepsini yüce Allah tarafından bir lütuf olarak insanların hizmetinize verilmesi (Câsiye 45/13),²⁵ insandan beklenen büyük bir vazife içindir. Bu vazife, yüce Yararıya kulluktur. (Zâriyat 51/56). Kulluk, marifet, muhabbet, ibadet ve şükürden ibarettir. Buna göre, “Aslı itibarıyla dünya, marifet ve şükür için yaratılmıştır” diyebiliriz.

Dünyanın Dış Yüzü

Arifler, dünyayı, çirkin yüzünü saklayan süslü kocakarıya benzetirler. Dışından

Nur vardır ki, sayesinde Hakk’ın eserleri sana açılır. Yine nur vardır ki, sayesinde sana O’nun vasıfları açılır. Cenâb-ı Hakk’ı tanıyan her şeyde O’nu görür. O’nda fâni olan (muhabbetinde kaybolan kimse) her şeyden uzaklaşır. O’nu seven hiçbir şeyi O’na tercih etmez.

²⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 17-18/479.

²¹ Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3-4/58 (İstanbul 2014, Ötüken Yayınları).

²² eş-Şüşterî, Ali b. Abdullah en-Nemîrî el-Mağribî el-Endelûsî’nin (v. 668/1269) künyesi Ebû’l-Hasen olup daha çok eş-Şüşterî olarak anılır. Büyük veli Ebû Muhammed İbn Seb’in el-Mürsî’den (v. 669/1270) ilim ve feyiz almıştır. Meşhur şiir ve kasideleri vardır. bk. Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdâti's-Süfiyye*, 2/358 (Beyrut 1999); İlhan Kutluer, *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, 29/308 (İbn Seb’in maddesinde); Ömer Rıza, Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 7/135.

²³ İbn Acibe, *İbn Acibe Tefsiri*, 3/176.

²⁴ Rivayet için bk. Ahmed, *Kitâbü'z-Zühed*, s. 100 (nr. 339); İbn Ebî Hatim, *Tefsir*, 6/1964; Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, 4/370.

²⁵ Ahmed İbn Acibe, bu ayetin tasavvufî işaretlerinde, önce şu kudsî hadise yer verir: “Ey Âdemoğlu, ben bütün varlıkları senin için yarattım; seni de Benim için yarattım. Öyle ise, senin için yarattığım şey seni, kendisi için yaratıldığından şeyden (Ben’den) alıkoymasın!” Sonra der ki: Ey insan kıymetini bil, himmetini (gönlünü) varlıklardan çek, kalbini her şeyin sahibi ve herkesin hesabını göreceğ olan yüce Mevlâ’ya bağla.” İbn Acibe, *İbn Acibe Tefsiri*, 9/66.

bakanı cezbeder, yüzündeki perde kalkınca ise çirkinliği insanı pişman ve perişan eder.²⁶

Hikem sahibinin, “Kainatın dış yüzü aldatıcıdır, iç yüzü ise ibretle doludur” sözü ve açıklaması yukarıda geçti.

Dünyanın dış yüzü, nefsin hoşuna gidecek şeylerle süslenmiştir. Bu şeyler, bir ayette kadın, evlat, altın gümüş, binekler, sağmal mallar ve ekili araziler (Âl-i İmran 3/14) şeklinde sayılmıştır. Diğer bir ayette dünya hayatının ancak bir oyun, eğlence, süs, insanlar arasında övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibaret olduğu (Hadid 57/20) hatırlatılır. Allah Teâlâ insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini denemek için yeryüzündeki her şeyi bir süs yapmıştır.(Kehf 18/7).Dünyanın en meşgul edici süsü mal ve çocuklardır (Kehf 18/46).

Ayetlerin beyan ettiği gibi, dünya hayatı, fanidir, geçicidir, sonu vardır (Rahman 55/26), ahirete nispetle çok azdır ve değersizdir. (Tövbe 9/38; Ra'd 13/26), aldatıcıdır (Âl-i İmran 3/185; Hadid 57/20). Görenin hoşuna giden yeşil bitki gibidir; fakat bu bitki sararıp karararak yok olur (Yunus 10/24), rüzgar onu savurup çöpe çevirir. (Kehf 18-45). Şeytan insanların çoğunu dünya ile aldatmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v), dünya sevgisinin bütün hataların başı olduğunu,²⁷ onun Hârut ve Mârut'un sihriinden daha etkili bir büyüye (çekiciliğe ve aldatmaya) sahip olduğunu²⁸, dünyanın Allah katında sineğin kanadı kadar değeri olmadığını, bunun için onu kafirlerden sakınmadığını, yoksa kafire ondan bir yudum su bile içirmeyeceğini²⁹haber vermiştir.

Hadiste, dünyanın müminler için bir zindan, kafirler için ise bir cennet olduğu³⁰ bildirilir. Şu olay bu hadisin manasını anlamak için güzel bir örnektir:

Büyük İslâm âlimi Hafız İbn Hacer, güzel giysiler içinde, haşmetli bir halde, büyük bir cemaatle birlikte bir pazaryerine uğradı. O böyle pazarda dolaşırken, pejmürde ve eski bir kıyafet içinde, yağlara bulanmış bir vaziyette sıcak zeytinyağı satan bir yahudi, kendisine doğru yaklaşıp atının yularından tuttu ve,

“Ey Şeyhü'l-İslâm, siz Peygamberinizin,“*Dünya mümin için bir zindan, kâfir içinse bir cennet gibidir*” dediğini söylüyorsunuz. Şu hâlimize göre, sen nasıl hapistesin ve ben nasıl bir cennetteyim?” diye sordu. İbn Hacer,

“Ben, bir mümin olarak yüce Allah'ın bana ahirette hazırladığı nimetlerin yanında şu hâlimle sanki bir hapişte gibiyim. Sen ise eğer iman etmeden ölürsen ahirette senin için hazırlanan azabın yanında bu halinle cennette gibisin!” diye cevap verdi. Bu cevap üzerine

²⁶ Bk. Gazâlî, *Yöneticilere Altın Öğütler*, s. 83.

²⁷ Beyhaki, *Şuabü'l-İman*, nr. 10501; İbn Ebi'd-Dünya, *Zemmi'd-Dünya*, nr. 9.

²⁸ İbn Ebi'-Dünya, *Zemmi'd-Dünya*, nr. 132; Beyhaki, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10504; el-Müttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, nr. 6065; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, nr. 245.

²⁹ Tirmizî, *Zühd*, 13; İbn Mâce, *Zühd*, 3; Münziri, *Terğib*, 4/173.

³⁰ Müslim, *Zühd*, nr. 2956; Tirmizî, *Zühd*, 16; Ahmed, *Müsned*, 2/323.

Yahudi Müslüman oldu.³¹

Hz. Peygamber (s.a.v), dünya malının zahiren çok çekici ve tatlı olduğunu; onu helal yoldan hakkı ile alıp istenen şekilde ve yerde harcayanlara malın (din ve dünya için) güzel bir yardımcı olduğunu, onu haramdan elde edenlerin ise yiyip doymayan kimseye benzediğini ve bu malın kıyamet günü onun aleyhine şahitlik edeceğini haber vermiştir.³²

İmam Gazâlî, dünyanın dört kimseye düşman olduğunu söyler: Bunlar, Allah, veliler, dünyayı sevenler ve dünyanın kendisidir. Dünya Allah'ın düşmanıdır, çünkü kullara O'na giden yolu keser. Velilerin düşmanıdır, çünkü onun hilesine ve cazibesine sabrederlerken onları nice gam ve sıkıntılara düşürür. Kendisini seven kafirlerin düşmanıdır, çünkü onları türlü tuzaklarla cehenneme sevk eder. Kendisinin düşmanıdır; çünkü kendisini yiyip bitirir. Şöyle ki; dünya malını korumak için hazineler ve bekçiler lazımdır. Bunlar da para ile olur. Malı korumak için bir sürü para harcamak gerekir. Böylece dünya malı harcanır gider.³³

Dünya Lanetlenmiş midir?

Ahmed Zerruk'un belirttiği gibi, bir şey zatıyla yerilmez ve övülmez; yerilen veya övülen ona ârız olan durumdur. Mal, makam, riyaset ve benzeri şeyler, bizatihi yerilecek ve övülecek şeyler değildir; onlara sahip olanların kullanım şekline göre yerilir veya övülürler.³⁴

Dünya yaratılış sistemi, atmosferi, mevsimleri, gece gündüzü, taşı toprağı, altını gümüşü, madeni ve maddesiyle lanetlenmiş değildir. Yüce Allah her şeyi en güzel şekilde yarattığını (Secde 32/7), güzel yaratmada eşsiz olduğunu (Müminun 23/14) yaratmasında hiçbir kusur bulunmadığını (Mülk 67/3) haber veriyor. Dünya lanetlenmiştir deyince, onun sisteminin, düzeninin ve içindekilerin lanetlendiğini söylersek, hem bu ayetlere ters düşmüş oluruz, hem de Allah'ın fiillerinde kusur vardır vehmine düşeriz. Bu, hatadır. Şu halde “dünya” deyince; başka bir şey anlaşılmalıdır.

Hem bir şeyin lanetlemesi için, laneti ve gazabı gerektirecek bir suç işlemesi ve bu suçu devam ettirmesi gerekir. Dünyanın böyle bir suçu yoktur. Yüce Yaratıcının bildirdiğine göre gök ve yer O'nun emrine isteyerek itaat etmektedirler. (Fussilet 41/11) Güneş, ay, gece ve gündüz kendileri için belirlenen yörüngeden sapmadan ve hadlerini aşmadan vazife görürler. (Yâsin 36/38-40). Güneş ve ay bir hesaba göre hareket ederler. (Rahman 55/5). İnsanlar nasıl olduğunu işitmese ve anlamasa da yedi kat gökler, yer ve içindekiler yüce Allah'ı hamd ile tesbih ederler. (İsra 17/44).

Allah ve Resûlü dünyanın maddesini ve nimetlerini değil, insanların orada işlediği inkarı, şirki,

³¹ Münâvî, *Feyzû'l-Kadir*, 6/3280 (Riyad 1998).

³² Buhârî, nr. 1465; Müslim, nr. 1052; Tirmizî, nr. 2463; Aliyyü'l-Kârî, bu hadisin şerhinde Nakşî pirlerinden Hâce Ubeydullah Ahrar'ın şu sözüne yer verir: “Dünya, yılan gibidir; her kim onun zehrinden korunmasını bilirse onu alması caizdir; yoksa caiz değildir.” Kendisine, “Onun zehrinden korunmak nasıl olur?” diye sorulunca, “Onu nereden nasıl alacağını ve nereye harcayacağını bilmektir” demiştir. Bk. *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, 9/361.

³³ Gazâlî, *İhya*, 3/324.

³⁴ Zerruk, Ahmed b. Ahmed, *Kavâidü't-Tasavvuf* (tahk. Mahmud Beyrûfî), s. 230 (Dimeşk 2004, 1. Baskı).

isyani ve zulmü lanetlemiştir. İnsanı inkara, isyana ve harama sevk eden de şeytan, nefis ve hevâdır.

Şeytan, yüce Allah'ın ve insanın baş düşmanıdır. Nefis, (tezkiye ve terbiye olmamışsa) devamlı kötü işleri emreder. Hevâ, nefsin kötü arzularıdır. Hevâ manevî körlüktür. O, kalbin inkar ve isyan kirleriyle kapanması, basiretin körelmesi, ruhun, aklın, fikrin bedeninin süfli hazlarına bağlanıp nefse hizmet etmesidir. Şeytan insanı azdırmak ve haktan saptırmak için onun nefisini ve hevâsını bir üst olarak kullanır. Şu halde, lanetlenen şey, hevâdır; yani Mevla için yaratılan dünyayı hevâ için yaşamaktır.

İbnü'l-Bennâ, nefsin arzuladığı her şeyi yapmayı, hevâyâ tapmak olarak tanıtır.³⁵“*Nefsinin arzusunu ilâh edineni ve Allah'ın, kendisini bir ilim üzere saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?*”(Câsiye 45/23) ayeti insanın düştüğü bu tehlikeyi haber vermektedir. “*Hevâyâ uyma, uyarsan seni Allah yolundan saptırır.*”(Sâd 38/26) ayeti bütün insanları uyarır.³⁶

Hiz. Peygamber (s.a.v), tabi olunan hevâyâ insanı helak eden üç şey arasında sayar.³⁷

Allah Resûlü (s.a.v), akıllı kimsenin, nefisini kontrol edip hesaba çektiğini ve ölümden sonrası için amel ettiğini; aciz kimsenin ise, nefsinin hevâsına tâbi olup sonra da Allah'a karşı boş temennilerde bulunduğunu³⁸ belirtmiştir.

İbn Acibe, hevâyâ, nefsin kendisine âşık olduğu ve hemen ele geçen hazlardan meylettiği her şey olarak açıklar; bu aşk ve meylin, yiyeceklerde, içeceklerde, giyeceklerde, evlenmede, makam ve itibarda, rütbe yükselmesi gibi durumlarda olabildiğini, kulun, bütün bunları terk etmede nefsiyle mücadele etmesi gerektiğini, böyle yaparsa nefsin sadece Allah'a yaklaştıran taatları seveceğini söyler ve kamil imanının ne zaman hasıl olacağını bildiren şu hadise yer verir:

“*Bir mümin, hevâsı (nefsânî arzuları) ile benim getirdiğim şeylere tâbi oluncaya kadar kâmil mümin olamaz.*”³⁹

³⁵ İbn Acibe, *el-Fütûhâtü'l-İlahiyye*, s. 285.

³⁶ Bu konuda İbn Atullah-ı İskenderi, *Hikem* adlı eserinde der ki:

Kalbi sürekli hevâsının elinde esir olan kimse, mana cevherlerini (ilahi aşkı, irfanı ve edebi) ne zaman nasıl bulacak?

İçinde varlıkların sûretleri (şekil ve sevgileri) yerleşmiş bir kalp, nasıl parlayıp ışık verir?

Şehvetlerine bağlanıp kalmış biri, yüce Allah'a nasıl gidebilir?

Gaflet kirlerinden arınmayan kimse, Allah'ın huzuruna girmeyi nasıl umabilir?

Günah ve kusurlarından tövbe etmeyen kimse, ince sırları anlamayı nasıl bekler?

Ömrünü fuzuli şeylerin peşinde geçiren kimse, ruhânî âleme ulaşamaz. (İbn Acibe, *el-Fütûhâtü'l-İlahiyye* s. 288; *İkazü'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem*, (tahk. Âsım İbrahim Keyyâlî), s. 55-62, (Beyrut 2005, 1. Baskı).

³⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 2/243; Bezzar, *Müsned*, nr. 80; Taberânî, *es-Sağîr*, nr. 5750; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/90. Diğer iki şey itaat edilen cimrilik ve kişinin kendisini beğenmesidir.

³⁸ Tirmizî, *Kıyâme*, 25 (nr. 2459); İbn Mâce, *Zühd*, 31 (nr. 4260); Ahmed, *Müsned*, 4/124.

³⁹ Beğavî, *Şerhü's-Sünne*, 1/213; *el-Envâr fi Şemâili'n-Nebiyi'l-Muhtâr*, 2/771 (nr. 1234); Hatip, *Târihu Bağdâd*, 4/369; İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, 2/269.

Kerametlerle oyalanmanın ve manevî makamlara bağlanıp kalmanın da bir çeşit hevâ olduğunu ve bunun kulu daha yüksek müşahede makamına ulaşmaktan alıkoymadığını belirten İbn Acibe, hak yolcusu müridin, tek sevgisi Hak Teâlâ'ya olana kadar sürekli nefsiyle mücadele edip onu diğer hazırlardan uzaklaştırması gerektiğini, bunun da ancak kamil bir mürşit terbiyesinde gerçekleşeceğini, bu terbiye ile onun sadece Allah'ın mukaddes zâtını müşahadeyi arzulanacağını, bu makamı elde eden kulun, gerçek hürriyete kavuşacağını söyler.⁴⁰

Azizüddin Nesefî, nefsi sevmenin en büyük put olduğunu, yeme içme, cinsel arzu, evlat sevgisi, dış güzelliği sevmek, mal sevgisi, makam ve itibar sevgisi gibi diğer putların buna bağlı olarak geliştiğini ve hepsinin nefis için sevildiğini söyler.⁴¹

Gazâlî, hevâsına tabi olanların, gerçek tevhitte çıktığını, çünkü gerçek tevhidin, aradaki sebep ve vasıtalarla kesilerek, her şeyin Allah Teâlâ'dan olduğunu görmek, sadece O'na ibadet etmek ve O'ndan başkasına kulluk yapmamak olduğunu belirtir; hevâsına uyan kimsenin onu kendisine mabut edindiğini söyler; sözüne bir delil olarak,

“Nefsinin arzusunu ilâh edineni gördün mü?” (Câsiye 45/23) ayetiyle, “Yeryüzünde tapılan ilahlardan, Allah Teâlâ'nın en fazla buğzettiği, nefsin hevâsıdır”⁴² hadisine yer verir ve sonuç olarak şu değerlendirmeyi yapar:

“Putu tapan kimse, aslında puta değil, nefsinin hevâsına tapmaktadır. Çünkü hevânın bir manası da, nefsin alıştığı kötü şeylere meyletmesidir.”⁴³

Hız. İsa (a.s), “Dünyayı rab edinmeyin (onu sevip peşine düşerek Allah'ın emirlerini terk etmeyin), böyle yaparsanız o da sizi kendine kul-köle edinir (sürekli hizmetinde koşturur)”⁴⁴ sözüyle, dünyayı aşırı sevmeyi “onu rab edinmek” olarak niteler.

Ebû Tâlib-i Mekkî, dünyayı tanımak ve zühdü anlamak için en güzel yolun Allah'ın kitabına bakmak olduğunu, çünkü onda bütün ihtilafların çözüldüğünü belirtir ve ilgili ayetleri inceledikten sonra der ki: “Dünyanın aslı şehvet ve hevâyâ uymaktır.”⁴⁵

⁴⁰ İbn Acibe, *İbn Acibe Tefsiri*, 98/82-83

⁴¹ Nesefî, *a.g.e.*, s. 48. Bir hikmet ehli nefis putuna tapanları şöyle uyarır: “Aldanış ve gaflet içinde ne zamana kadar kalacaksın? Gaflet uykusunda ne zamana kadar uyumaya devam edeceksin? Bir ömür böyle zayı oldu. Gökle yer arasını dolduracak mal versen bir saati satın alıp geri getirebilir misin? Bu ömrü, Allah katında bir sineğin kanadı kadar değeri olmayan dünya hevesi için mi harcayacaksın? Sen, Mele-i âlâda meleklerle birlikte bahtiyar olarak yaşamayı bırakıp hayvan gibi yaşamaya mı razı oldun?” (İbn Acibe, *el-Fütûhâtü'l-İlahiyye*, s. 300-301.

⁴² Aynı manada, biraz farklı lafızlarla bk. Taberânî, *el-Kebir*, 8/103; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, nr. 3; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/188.

⁴³ Gazâlî, *İhya*, 1/55.

⁴⁴ Gazâlî, *İhya*, 3/250

⁴⁵ Mekkî, *Kütü'l-Kulub*, 1/491-492. (Beirut 2007, 3. Baskı). Ayrıca bk. Mekkî, *Kütü'l-Kulub/Kalplerin Ağızı* (trc. Y. Çiçek-D. Selvi), 2/431-432. (İstanbul 2004; Semerkand yayınları). Mekki'nin, konuyla ilgili ayetleri tahlili şöyledir: “Allah Teâlâ bir ayette şöyle buyurmuştur: “İnsanlara nefsin arzuları, kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş mallar, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinler süslendi. “Bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir.” (Âl-i İmran, 3/14)

Ebû Talib-i Mekki, dünyaya rağbet etmeyi yakîn zayıflığına bağlar; kulun yakîn nuru ile ahirete baktığını, dünyadan gönlünü çektiğini, böylece kendisine vaat edilen nimet ve dereceleri, daha sürekli, daha yararlı ve Mevlâ'sının rızasına daha uygun olanı tercih ettiğini, fani olana iltifat etmediğini, ebedi olana sarıldığını, zühdün böyle oluştuğunu, müşahedeye ulaşan ve ilahi huzurda bulunan yakın sahibinin, orada bulunmayan ve geçici olan şeyleri sevmeyeceğini belirtir.⁴⁶

Hikem'de der ki: "Neyi seversen onun kulu olursun. Allah ise senin kendinden başkasına kul olmanı sevmez."⁴⁷

İbn Acibe "İnsanlara kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşler, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinler gibi nefsin aşırı sevdiği şeyler süslü gösterildi. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Asıl varılacak güzel yer, Allah katındadır" (Âl-i İmran 3/14) ayetinin tefsirinde, bu şeylerin, insanları nazar ve ibretten yahut Hakk'ı müşahede ve seyirden alıkoyduğunu, bu durumun, kalbini dünya menfaatine bağlayan ve maddî lezzetlere düşkünlük kendisini aldatan kimse için gerçekleştiğini söyler ve aynı nimetlerin kalbi uyanık arifler için tehlike değil, Allah'a yaklaşma sebebi olduğunu şöyle açıklar:

"Bu nimetler kime cennet nimetlerini hatırlatır, hesap görücü yüce Sultan'a itaat etmesine yardım eder, o kimse de kalbini dünyanın maddi menfaatlerine bağlamaz, onun geçici şehvetlerine iltifat etmez, bilakis onlara izin ve temkinle yaklaşıp yakın halini kuvvetlendirirse, o kimse bu ayetin tehdidi altına girmez. Bunu Resûlullah'ın (s.a.v) şu sözünden çıkarıyoruz:

"Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi; kadın, güzel koku ve gözümün aydınlığı (gönlümün huzuru) namaz."⁴⁸

Allah Teâlâ, insanın düşkün olduğu yedi şeyi, muhabbet derecesine göre sıraladı. Bunlar dünyanın tamamıdır ve dünya bu yedi şeyden ibarettir. Bunların dışındaki diğer dünya zevkleri ise bunlardan birine dayanmakta ve ondan kaynaklanmaktadır. Kim bu yedi şeyin hepsini severse o, dünyanın tamamını sevmiş olur. Bu, çok ileri derecede bir dünya sevgisidir. Kim de bunlardan birini veya bir kısmını severse o, dünyanın bir kısmını sevmiş olur. Ayetin ifadesinden şunu anlamaktayız:

Şehvet (bir şeye aşırı düşkünlük) dünyadır. Bundan şu ortaya çıkar: Temel ihtiyaç maddeleri dünya sayılmaz. Çünkü ihtiyaçlar, zaruri olan şeylerdir. İhtiyaçlar dünya sayılmadığına göre, "şehvet" diye isimlendirilmezler. Çünkü şehvet, dünyadır. Bunların farklı isimde zikredilmeleri, hükümlerinin de farklı olduğunu göstermek içindir. Allah Teâlâ yukarıdaki ayette dünya metâi ve süsü olarak saydığı bu yedi şeyi, başka bir ayette beş türe indirerek şöyle buyurmuştur: "Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir." (Hadid 57/20) Allah Teâlâ başka bir ayette ise her iki ayette zikredilenleri içerecek şekilde dünya hayatının iki şeyden ibaret olduğunu şöyle belirtmiştir: "Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir." (Muhammed, 47/36) Bu iki şey de aslında tek şeydir olup o hevâdır. Böylece dünya aslında hevâdan ibarettir; diğer yedi şey nefsin hevâsına dahildir."

⁴⁶ Mekki, *Kütü'l-Kulüb*, 1/490 Ayrıca bk. Mekki, *Kalplerin Azığı*, 2/429-430

⁴⁷ İbn Acibe, *İkâzü'l-Himem*, s. 379.

⁴⁸ Nesâî, *İşretü'n-Nisâ*, 1; Hâkim, *Müstedrek*, 2/160; Ahmed, *Müsned*, 3/128; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/78.

İbn Acibe, ayette ilk sıraya kadınların konulmasının sebebini Resûlullah'ın (s.a.v) *“Benden sonraki insanlara kadınlardan daha zararlı bir fitne (imtihan sebebi) bırakmadım”*⁴⁹ hadisiyle açıklar.⁵⁰

Allah Teâlâ, Kur'an'da dünyayı değil, dünyayı put haline getiren, onda ilahi laneti ve gazabı çeken işler yapan insanları ve cinleri lanetlemiştir. Kur'an'da bizzat lanet ifadesiyle anılanlar, Allah'ın ayetlerini inkar edenler (Bakara 2/89, 161; Hud 11/60; Ahzab 33/64), ilahî yasakları çiğneyenler (Nisa 4/47), haksız yere bir mümini öldürenler (Nisâ 4/93), Allah'a verdiği sözü bozanlar (Mâide 5/13), şeytan (Nisâ 4/118; Sâd 38/78), inkar eden Yahudiler (Nisâ 4/64; Mâide 5/64, 78), ilahi emre isyan eden Yahudiler (Bakara 2/88; Mâide 5/60), puta, tağuta, şeytana, kahinlere inananlar ve kafirleri savunup müminleri küçük düşürenler (Nisâ 4/51-52), yalancılar (Âl-i İmran 3/61), hakkı inkar eden zalimler (Âl-i İmran 3/86-87), zulmedenler (Hûd 11/18), ilahî ahdi bozup yeryüzünde fesat çıkaranlar (Ra'd 13/25), Allah'ın ayetlerini gizleyenlerdir (Bakara 2/159). Ayetlerde elim bir azapla ve ilahi gazapla tehdit edilen bütün işler lanet kapsamı içine girer. Kısaca bütün haramların gazap ve azap sebebi olduğunu söyleyebiliriz. Samimi bir tövbe ile bu tehditten kurtuluş yolu açıktır.

Ayetlerde ayrıca malın, eşlerin ve evlatların bazısının fitne ve düşman olduğu belirtilip, onlara karşı dikkatli olunması istenmiş (Enfal 8/28; Teğabün 64/14, 15); mal ve evlatla meşgul olup Allah'ın zikrinden (taat ve ibadetinden) uzak kalanların hüsrana düşeceği haber verilmiş (Münafikûn 63/9); ailesini, kabilesini, ticaretini ve malını Allah'tan, Resûlü'nden ve Allah yolunda cihattan daha fazla sevenlerin büyük bir felakete yüz yüze kalacakları ve onların fâsık kimseler olduğu bildirilmiştir. (Tövbe 9/24).

Dünyanın lanetlenmesiyle ilgili meşhur hadis şudur:

*“Allah'ın zikri, zikre dahil olan şeyler, âlim ve talebe hariç, dünya ve içindekiler lanetlenmiştir.”*⁵¹

İmam Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr* adlı hadis mecmuasında konuyla ilgili yukarıdaki hadisle birlikte üç hadise daha yer vermiştir.⁵² Hepsini için “Sahih” kaydı düşülen bu hadislerde lanetten hariç tutulan şeyler şunlardır:

“Allah Teâlâ için yapılanlar”,

“İyiliği emir, kötülükten nehiy, Allah'ın zikri”,

“Yüce Allah'ın rızası aranan işler.”

Biz, hepsine “Allah rızası için yapılanlar” diyebiliriz. Demek ki bu dünyada Allah'ın rızası hedef alınmadan ve ilahi ölçülere uyulmadan sırf nefsin hevâsı için

⁴⁹ Buhârî, Nikâh, 18; Müslim, Rikak, 97-98; Tirmizî, İsti'zan, 65; İbn Mâce, Fiten, 19.

⁵⁰ İbn Acibe, *Bahrü'l-Medid/İbn Acibe Tefsiri*, 2/32.

⁵¹ Tirmizî, Zühd, 14 (nr. 2322); İbn Mâce, Zühd, 3 (nr. 4112); Beyhaki, *Şuabü'l-İman*, nr. 10512. Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 4281.

⁵² Bk. Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 4280, 4282, 4283.

yapılan bütün işler batıldır, boştur, zarardır, lanetlenmiştir. Hadiste geçen Allah'ın zikri, bütün ibadet, itaat, hayır ve salih amel çeşitlerini içerir. Çünkü hepsi yüce Allah'ı zikir için emredilmiştir⁵³ve zikre dahildir.⁵⁴ Kötülüklerden sakınmak da zikrin sonucudur. (bk. Âl-i İmran 3/135).

Kur'an ve sünnette, bizatihi dünya malı ve mülkü lanetlenmemiştir. Bütün hak dinlerin ortak hedeflerinden biri de malı korumaktır. Dinimizde mal dokunulmazdır; koruma altındadır. Mala tecavüz haramdır ve yapana dünyada ve ahirette ağır cezalar vardır.

Bütün ticaret hukuku, mal-mülk esası üzerine kurulmuştur. Dünya metaı olan mal-mülk lanetmiş olsa, böyle koruma altına alınır mıydı?. Onun hukukunu çiğneyenler elim azapla yüz yüze gelir miydi?

Mal değil ama onu haksız yollardan kazananlar, onu haram yollarda harcayanlar, nisaba ulaşan malının zekatını vermeyenler, malıyla böbürleneler, azgınlık yapanlar, malı sevip Allah'ı unutanlar, cimrilik yapanlar,dünyayı putlaştıranlar kınanmış ve lanetlenmişlerdir.

Mesela faiz de sadaka da maldır. Biri lanetlenmiş, diğeri cennet sermayesi yapılmıştır. Rüşvet de hediye de maldır. Rüşveti alan, veren ve yazan lanetlenmiş; hediye vermek ise teşvik edilmiştir.

Ayette üzüm bahçeleri, ilahî bir nimet ve güzel bir rızık olarak tanıtılmıştır (En'am 6/99; Ya Sîn 36/34; Abese 80/27) fakat üzümünden şarap yapan, onu taşıyan, sunan ve içen kimse Allah Resûlü tarafından lanetlenmiştir. Yine Allah Resûlü (s.a.v), altını, gümüşü ve elbiseyi değil, onlara köle olanların helak olduğunu haber vermiştir.⁵⁵Bunun örnekleri çoktur.

Demek ki Allah'ın mülkünü O'nun öğrettiği edebe aykırı kullanmak kınanmıştır. Hele dini dünyaya alet etmek ve ibadetleri nefsin hevâsına ulaşma aracı yapmak daha büyük cinayettir. Bunun için halka gösteriş için kılınan namaz, sahibinin yüzüne çarpılır "Veyl" ona denir. (Mâun 107/4-6). Dünya ve itibar kazanmak için okunan Kuran, kendisini okuyana lanet eder. Şöhret için okunan ilim, verilen mal ve feda edilen can Allah katında kabul görmez, sahibini ateşe götürür.⁵⁶Bu ümmetin münafıklarının çoğunun Kur'an

⁵³ Konumuza ışık tutacak bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Kâbe'yi tavaf etmek, Safa ile Merve arasında koşmak, şeytan taşlamak ancak Allah'ı zikretmek için emredildi." Ebu Davud. Hac, 50; Tirmizi, Hac, 64.

⁵⁴ Bk. Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih (tahk. Cemal Aytâni)*, 9/373 (Beyrut 2001, 1. Baskı).

⁵⁵ Buhârî, Rikak, 10; Cihad, 70; İbn Mâce, Zühd, 8.

⁵⁶ Müslim, İmaret, 152; Nesaî, Cihat, 22; Ahmed, *Müsned*, 2/322. Hadise göre, kıyamet günü ilk hesaba çekilecek olanlar, insanlar kendilerini görsün ve övsün diye malıyla cömertlik yapanlar, ilim peşinde koşanlar ve savaş meydanında canını verenlerdir. Allah Teâlâ onlara, "Hiç biriniz bunları benim için yapmadınız" der ve hepsinin yüzüstü cehenneme atılmalarını emreder.

okuyucular içinden çıkacağını⁵⁷ haber veren hadiste, Kur'an gibi en hayırlı bir şeyin nasıl çirkin hedeflere alet edilebileceğine dikkat çekilmiştir. Yine hadislerdeki uyarıya göre, *Allah Teâlâ'nın rızası için öğrenilecek bir ilmi, sırf dünya malı elde etmek için öğrenenler, kıyamet günü cennetin kokusunu alamaz.*⁵⁸ *Nice (gösteriş için) gece ibadeti yapanlar vardır ki ellerinde kalan uykusuzluktur. Nice (nefsin hevâsı için) oruç tutanlar vardır ki, tuttukları oruçtan ellerinde kalan sadece açlık ve susuzluktur.*⁵⁹ Bunun sebebi bu güzel işlerin Allah rızası için yapılmayıp dünyevi itibarlara alet edilmesidir.

Halbuki ilahi emre uyularak Allah için yapılan dünyevî işler bile ahiret ameli olur, kula sevap getirir. Bu, iffeti korumak için yapılan bir cinsel ilişki olsa bile.⁶⁰ Hadislerde geçtiği gibi, bir müslümanın Allah için ailesine helalinden yedirdiği lokma,⁶¹ onlara yaptığı her türlü harcama⁶² Allah yolunda kullandığı bineğine ve Allah için beraber olduğu arkadaşlarına harcadığı mal⁶³ insan ve hayvanların istifade etmesi için diktiği ağaç kendisine sadaka sevabı kazandırır.⁶⁴ Görünüşte dünya işi olan bu şeyler, güzel niyet ve edepten dolayı ibadete dönmektedir. Müslümanların ehl-i dünyadan ayrıldığı en önemli nokta budur.

Gazâlî'nin belirttiği gibi, Allah rızası için yapılan ve takvaya yardım eden her şey dünyadan değildir ve lanetten uzaktır. Allah için olmayan her şey ise dünyadır.⁶⁵ Gazâlî'nin Hz. Ali'den (r.a) naklettiği şu söz de konumuzu özetlemektedir:

⁵⁷ Ahmed, *Müsned*, 4/151; Heysemî, *ez-Zevâid*, 6/229.

⁵⁸ Ebû Davud, nr. 3664; İbn Mâce, nr. 252.

⁵⁹ İbn Mâce, Sıyâm, 31; Dârimî, Rikak, 12; Ahmed, *Müsned*, 1/365, 2/373.

⁶⁰ Müslim, Zekat, 53; Ebu Dâvud, Edeb, 159. Hadis şöyledir: Resûlullah (s.a.v), “Şüphesiz sizin hanımlarınız ile beraber olmanız da bir sadakadır” buyurdu. Ashab, “Ya Resûlallah! Bizden birisinin şehvetini teskin için hanımına yaklaşması sadaka mı oluyor?” diye sordular; Allah Resûlü (s.a.v), “Sizden birisi şehvetini haram yoldan teskin etseydi, bu onun için bir günah olmaz mıydı? Aynı şekilde bu ihtiyacını helal dairede giderdiği (ve harama düşmediği) için kendisine bir sevap verilir.”

⁶¹ Buhârî, İman, 42.

⁶² Buhârî, İman, 42; Müslim, Zekat, 48; Tirmizî, Birr, 42; Nesâî, Zekat, No: 2544.

⁶³ Müslim, Zekat, 38; Tirmizî, Birr, 42; İbn Mâce, Cihad, 4.

⁶⁴ Müslim, Müsâkât, 7-12. Aynı konudaki bir hadis için bk. Buhârî, Edep, 27.

⁶⁵ Gazâlî, *İhyâü Ulumi'd-Din*, 3/273. Gazâlî, Allah için olan şeyi şöyle açıklar: “Eşya (ve işler) üç kısımdır. Onun bir kısmının Allah için olması düşünülemez. Günahlar, yasak şeyler ve mubahlarda lükse varan zevk çeşitleri bu kısma girer. Bunlar, sırf dünya olup yerilmiştir. Onlar, şeklen ve manen dünyadır. İşlerin bir kısmı, Allah için olabileceği gibi, Allah'ın gayrısı için de yapılabilir. Bunlar, fikir, zikir ve şehvetlerden kendini alıkoymaktır. Bunlar, gizlice gerçekleştiğinde, sırf Allah'ın emri olduğu için ve karşılığını ahirette almak için yapılırsa, onlar Allah içindir; dünyadan değildir. Eğer fikirden gaye, kendisiyle şeref elde etmek için ilim öğrenmek ve marifetini ortaya koyarak halk içinde itibar kazanmaksa yahut şehvetini terkten gayesi malını korumak ve bedenini sıhhatini muhafaza etmek veya zühdü ile meşhur olmak ise, bunlar, şekil olarak Allah için yapılmış zannedilse de sonuç itibarıyla dünyadır. Bir kısım işler de vardır ki şekil olarak nefsin hazzı için yapılır fakat sonuç itibarıyla Allah için olmaları mümkündür. Yemek, evlenmek, kendisinin ve çocuğunun hayatını devam ettiren diğer şeyler gibi. Eğer bunlar sadece nefsin keyfi için yapılırsa, dünyadandır. Takvaya yardım için yapılırlarsa, şekil olarak dünya olsalar da sonuç itibarıyla Allah içindirler. (Hilyetü'l-Evliya ve Şuabü'l-İman'da nakledilen bir hadiste) Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kim dünyayı helalinden malını çoğaltmak ve övünmek için talep ederse, Allah kendisine gazap etmiş halde O'na kavuşur. Kim de onu dilenmekten kurtulmak ve nefsinin (izzet ve şerefini) korumak için talep ederse, kıyamet günü yüzü ayın on dördü gibi parlak halde gelir.” Bak, niyete göre hüküm ve sonuç nasıl farklı oldu.” Gazâlî, a.g.e, 3/273.

“Bir kimse bütün dünya malını toplasa ve onunla Allah Teâlâ’nın rızasını istese, o kimse zahittir. Yine bir kimse bütün dünyayı terk etse fakat bununla Allah Teâlâ’nın rızasını istemese o, zahit değildir.”⁶⁶

Kur’an’da ticaretle mal kazanmak, rızık elde etmek Allah’ın lütfü olarak tanıtılmıştır (Bakara 2/198; Rum 30/46; Câsiye 42/15; Cum’a 62/10). Ayrıca kula takdir edilen dünya malından, “hayır”, “nimet”, “rahmet”, “rızık” gibi vasıflarla bahsedilmiştir. Zinet ve temiz rızıkların müminler için çıkarıldığı, onları kimsenin kendi başına haram kılamayacağı bildirilmiştir. (A’raf 7/32).

Mücahid, “Kur’an’da birçok yerde geçen “hayr”ın,⁶⁷ mal manasında olduğunu söyler.⁶⁸

Ebû Süleyman-Dârânî, “Dünya seni Allah’tan meşgul eden her şeydir” der.⁶⁹

Hz. Mevlana, “Dünya, Allah’ı bilmemek, Allah’tan gafil olmaktır. Yoksa kumaş, para, kadın ve evlat değildir”⁷⁰ der.

Yine Hz. Mevlana, gönlü bir gemiye, dünya malını da denize benzeterek der ki:

“Geminin içindeki su gemiyi batırır; geminin altındaki su ise gemiyi kaldırır, üzerinde taşır.”⁷¹

Müslümanın hayat anlayışı şu ayette özetlenmiştir: “*De ki: Benim namazım, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir. O’nun hiç bir ortağı yoktur. Bana verilen emir budur. Ve Ben ona ilk teslim olanlardanım.*” (En’am 6/162-163).

Aslında dünyanın kıymeti veya kıymetsizliği kendisinden kaynaklanmıyor. Dünya kendisine yönelen gönle, ona bakan göze, onu kullan ele ve sarf edildiği hedefe göre kıymetli veya kıymetsiz olur. Aynı dünya bir insan için baştan sona hayır sebebi olurken, bir diğerinin helakini hazırlar.

Allah Resûlü (s.a.v), niyeti Allah rızası olan salih insan için helal malın çok güzel bir ihsan olduğunu⁷² hedefi Allah’a yaklaşmak ve sevilme olan kimsenin zengin olmasında bir sakınca bulunmadığını⁷³ dünya malının tatlı ve çekici olduğunu, fakat onu hakkı ile alıp yerinde kullanan kimse için Allah yolunda güzel bir yardımcı olduğunu, onu hakkı ile helal yoldan elde etmeyen ve yerli-yerince kullanmayan kimsenin ise yiyip de doymayan varlıklar gibi kötü ve düşük bir halde bulunduğunu⁷⁴ haber vermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) Allah Teâlâ’dan malın, evladın ve kadının en hayırlısını istemiştir.⁷⁵ Enes b. Malik (r.a) için de, “*Allah’ım! Onun malını artır, evladını çoğalt. Kendisine verdiklerinde*

⁶⁶ Gazâlî, *İhya*, 3/325.

⁶⁷ Bk. Bakara 2/180; Hûd 11/84; Nûr 24/33; Sâd 38/32; Âdiyât 100/8.

⁶⁸ Mâverdî, *Edebü’-Dünyâ ve’-d-Din*, s. 348.

⁶⁹ Mekki, *Kalplerin Azığı*, 2/453.

⁷⁰ Can, Şefik, *Mesnevi Tercümesi*, 1-2/83.

⁷¹ Can, Şefik, *a.g.e*, 1-2/83. Hz. Mevlana, burada ayrıca, Hz. Süleyman’ın (a.s) onca mal mülk sevgisini kalbinden çıkardığı için kendisine “fakir” dediğini, günlük ilahi aşkla dolan dervişin de dünya denizinin üzerinde batmadan yürüyeceğini belirtir.

⁷² Buhari, *Edebü’l-Müfred*, nr.299; Ahmed, *Müsned*, 4/ 197; Ebû Ya’la, *Müsned*, 13/ 321-322

⁷³ Ahmed, *Müsned*, 5/380; İbn Mace, *Ticaret*, 1.

⁷⁴ Buhari, *Rikak*, 7; Müslim, *Zekat*, 121.

⁷⁵ Tirmizî, *Deavât*, 124; Ali Nâsif, *et-Tâc*, 5/ 123.

*bereket ihsan et*⁷⁶ diye dua etmiştir.

Süfyan-ı Sevrî (161/778), önceki devirlerde fazla malın hoş karşılanmadığını, kendi gününde ise malın mümin için koruyucu bir kalkan olduğunu, eldeki altınlar bulunmasa, zalim idarecilerin kendilerini peşlerinde rezil edeceklerini söyler ve şu tavsiyede bulunur: “Kimin elinde helâlinde dünya malı varsa, onu koruyup artırmaya baksın. Öyle bir zamandayız ki, ihtiyaç içine düşen birisi dünya malı kazanmak için dinini beş paralık ediyor.”⁷⁷

Ne Kadar Dünya Malı Gerek?

Dünya hayatında ihtiyaçlarımız bellidir. İhtiyaç fazlasının peşine düşmek yorgunluk, sıkıntı ve sorumluluğu artırmaktan başka bir işe yaramaz. Gazâlî'nin belirttiği gibi dünya malının helâlinin hesabı; haramının azabı vardır.⁷⁸ Şu hayatta ne kadar dünyalık malımız olsun diyenlere, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, “Yokluğu seni Allah'tan uzaklaştıran şeyi elde etmek sana farzdır”⁷⁹ cevabını vermiştir. Bunlar, zaruret olan ihtiyaçlardır.

İnsanın ihtiyaçları üç grupta toplanır:

1. **Zaruret:**Bu, insanın hayatta kalması için şart olan yiyecek, giyecek ve barınaktır. Bunlar olmaz ise, insan telef olmakla yüz yüze gelir, farz olan ibadetlerini ve zaruri işlerini yapamaz. Bu tür ihtiyaçları gidermek için gücü olanların çalışması gerekir. Bu çalışmayı, şehvetini gidermek ve lezzetlenmek için değil, Allah Teâlâ'ya ibadete hazırlık ve ona kuvvet kazanmak için yaparsa, kazancı hayra dönüşür, işi dünya değil, ahiret için olur.⁸⁰
2. **Hâcet:** Bu, hayatın normal ihtiyaçlarıdır. İhtiyacı karşılayamayan insan ölmez; ancak hayatı zora girer, sıkıntı çeker. Bu ihtiyaçlar şahsa, orfe, ikamet edilen yere, kültüre ve mesleklere göre değişebilir.

Normal şartlarda oturulacak evler, ev eşyaları, iş aletleri, binek vasıtaları, günlük işler ve merasimler için giyilen elbiseler, tabii gıdalar bu gruba girer. Bunları helal yoldan elde etmenin hiçbir sakıncası yoktur. Onları güzel niyetle kazanmak ve hayır yollarında kullanmak ibadettir.

3. **Tahsiniyyat.** Bunlar hayatı kolaylaştıran, tatlandıran, nefse keyif veren ihtiyaçlardır. Onlar bulunmadığı zaman hiçbir sıkıntı olmaz. İhtiyaç fazlası lüks evler, vasıtalar, elbiseler, yiyecekler bu kısma girer.⁸¹

⁷⁶ Buhârî, *Deavât*, 47; Müslim, *Fedalü's-Sahabe*, 141; Tirmizî, *Menâkıb*, 46.

⁷⁷ Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 3/130; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, 9/43.

⁷⁸ Gazali, *Yöneticilere Altın Öğütler* (trc. Hüseyin Okur), s. 80 (İstanbul 20014, Semerkand Yayınları). Gazali bu eseri zamanın sultanı Melikşah'a (dönemi 1072-1092) nasihat olarak yazmıştır. Eserin adı, *et-Tibrü'l-Mesbûk fi Nasihati'l-Mülük'tür*. Eserin bir bölümünde (Tercümede s. 79-92) dünya ve onun insanları aldatmasını on misalle anlatmıştır.

⁷⁹ Abdulcelîl el-Kasrî, *Şuabü'l-İman*, 2/127.

⁸⁰ Gazâlî, *Minhâcü'l-Âbidin ilâ Cenneti Rabbi'l-Âlemin* (tahk. Mahmud Mustafâ Halâvî), s. 107 (Beyrut 1997, 2. Baskı); Dehlân, Ahmed b. Zeynî, *Sirâcü't-Tâlibin Şerhu ala Minhâci'l-Âbidin* (tahk. Abdülvaris Muhammed Ali), 1/164, 184 (Beyrut 2006, 2. Baskı).

⁸¹ Geniz bilgi için bk. Selvi, Dilaver, *Allah Yolunda Yardım ve Cömertlik*, s. 49-52 (Ankara 2001, Semerkand Yayınları).

Bunlar helal yoldan elde edildiğinde haram değildir, sahibi kınanmaz fakat Gazâlî, peygamberlere ve salihlere uyararak bundan sakınmak gerektiği görüşündedir.⁸² Salihler, ihtiyaç fazlası dünyanın gelmesini bir musibet görmüşler, nimetler içinde boğulanların haline ağlaması gerektiğini, kifayet miktarından fazla dünya malı alanların kalbinin öleceğini söylemişlerdir.⁸³ Ayrıcabu kısımda israf tehlikesi mevcuttur. İsrâf haramdır. Yine mal ile övünmek, dünyalık şeylerle huzur bulmak, servet biriktirmede yarışmak, maddi alayişle insanlara fors atmak, eşya ile kalbi meşgul edip dini vazifelerden geri kalmak yasaklanmıştır. Bir maslahat ve iyi niyet yokken sırf nefsin keyfi için böyle bir yükün altına girmek yerilmiştir. Allah Resûlü (s.a.v) ihtiyaç fazlası binalara harcama yapanlara bir ecir verilmediği gibi, onda bir hayrın da bulunmadığını bildirmiştir.⁸⁴

Bir de bu kimsenin etrafında günlük zaruri ihtiyaçlarını bulmakta zorlanan fakir akraba, arkadaş, komşu veya müminler varken, onları ihmal ederek böyle lüks bir hayat yaşamak İslam adabına ve mürüvvete aykırıdır.

Maverdî, insanları mal talebinde üç gruba ayırır.

Birinci grup, günlük ihtiyacı kadarını talep eder, ötesine geçmez. Bu en güzeli ve hayırlısıdır. Bu kimse kınanmaz.

İkinci grup, günlük ihtiyacının daha azını talep eder. Bu bazen tembellikten, bazen tevekkülden bazen de zühd ve kanaatten kaynaklanır. Tembellik kötülenmiştir. Tevekkül, elden gelen yapıldıktan sonra Allah'a teslim olmaktır. Bu güzeldir. Sebeplere sarılmadan ve gereken yapılmadan tevekkül etmek doğru değildir. Zühd ve kanaat, marifete dayalı ise güzeldir. “*Az olup yeterli olan mal, çok olup haktan alıkoyan maldan daha hayırlıdır*” hadisi bu kanaati över.

Üçüncü grup, günlük olarak kendisine yetecek miktara razı olmayıp daha fazlasını ister. Bu da dört sebepten biriyle yapılır: 1. Şehvetini ve nefsanî arzularını tatmin etmek için. Bu, yerilmiştir. 2. Dinini daha güzel yaşamak ve hayır yollarında harcamak için. Bu, güzeldir. 3. Mal biriktirip varislerine bırakmak için. Bu, kınanmış ve kötülenmiştir. 4. Mal biriktirip onunla huzur bulmak, övünmek ve zevklenmek için. Bu, en kötü haldir.⁸⁵

Sufilerin genel tercihi nefisleri adına zenginlik yerine fakirliği tercih etmektir. Bunun sınırı kendisini dilenmekten kurtaran ve günlük ihtiyaçlara yeten miktardır. Ebû Ali Dekkak, “En faziletlisi, kendisine günlük yiyeceği verilen bir kimsenin bundan ötesinden sakınmasıdır”⁸⁶ der. Malik b.

⁸² Gazâlî, *İhya*, 3/274.

⁸³ Serrac, Ebu Nasr Abdullah b. Ali, *el-Lüma' fi Tarihi Tasavvufi'l-İslâmî* (tahk. Kamil Mustafa el-Hendâvî), s. 177 (Beyrut 2007, 2. Baskı).

⁸⁴ Tirmizî, nr. 2482; İbn Mâce, nr. 1393; Ahmed, *Müsned*, 5/110.

⁸⁵ Mâverdî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, s. 341-354.

⁸⁶ Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risâlesi* (trc. Dilaver Selvi), s. 518 (İstanbul 2014, Semerkand Yayınları, 11. Baskı).

Dinar'ın, "İnsanların en zahidi, dünyadan kendisine yetecek miktardan fazlasını talep etmeyen kimsedir"⁸⁷ sözü, zühdün güzel bir tarifidir.⁸⁸ Hadislerin de bu görüşü desteklediğini görüyoruz.

Hz. Peygamber (s.a.v), "Allah'ım! Muhammed ailesinin rızkını günlük gıda miktarınca ver"⁸⁹ diye dua etmiş; Allah Teâlâ'nın, dünyadaki rızkını her gün o güne yetecek miktarınca verdiği kuluna azap etmeyeceğini⁹⁰ haber vermiştir.

Hadiste belirtildi gibi insanoğlunun asıl malı yiyip erittiği, giyip eskittiği ve bir de Allah yolunda verip ahirete gönderdiği⁹¹ Bunların dışındakiler, bırakıp gideceği ve başkalarına terk edeceği şeylerdir.⁹² Kim emniyet ve afiyet içinde sabaha çıkar ve günlük yiyeceğine de sahip olursa sanki bütün dünya kendisinin gibidir.⁹³ Bir kimseye takdir edilmeyen şey (rızkı ve musibet) asla ona ulaşmaz. Başına gelmesi takdir edilen şey de, onu atlayıp başkasına gitmez.⁹⁴

Sufilerin övdükleri ve istedikleri fakirlik, kulun yüce Allah ile zengin olması, her halde O'na itimat etmesi, elinde dünya olsa ona gönül verip güvenmemesi, hiçbir malı bulunmasa halim ne olacak diye korkmaması, fakirlik halini halktan gizlemesi, hatta kendisini zengin gösterip kimsenin minneti altına girmemesidir. Abdullah b. Mübarek'in dediği gibi, gerçek sufi için fakirlik halinde zengin gözükmek, fakirlikten daha güzeldir.⁹⁵ Yahya b. Muaz, "Fakirlik mi ve zenginlik mi üstündür?" tartışmasına son noktayı şöyle koymuştur: "Yarın kıyamet gününde mizan terazisine fakirlik ve zenginlik konup tartılmaz, ancak sabır ve şükür tartılır. Zengindi, fakirdi denmez, "şükrederdi ve sabrederdi" denilir.⁹⁶

Resûlullah (s.a.v) fakirliğin de zenginliğin fitnesinden Allah'a sığınmıştır.⁹⁷ Korkulacak durum, edeple sabredilen fakirlik değil, israfa ve isyana sarf edilen zenginliktir. Resûlullah (s.a.v), bunun sebebini şöyle açıklamıştır:

"Sizin için en fazla korktuğum şey fakirlik değildir. Fakat asıl korktuğum, sizden öncekilere olduğu gibi dünyanın önünüze açılması ve onların birbiriyle yarıştığı gibi sizin de mal hususunda birbirinizle yarışmanız, dünyanın onları oyaladığı gibi sizi de Hak'tan alkoyması, onları helak ettiği

⁸⁷ Mâverdî, *a.g.e*, s. 359.

⁸⁸ Ebû Hâzım el-A'rac'ın şu sözü kayda değer: "Dünyayı iki kısım buldum. Bir kısım bana takdir edilendir. Bütün göklerin ve yerin kuvvetiyle onu talep etsem bile vaktinden önce ona ulaşamam. Bir kısım ise benden başkasına takdir edilendir. O, önceden elde edemediğim gibi, gelecekte de ele geçiremeyeceğim bir şeydir. Benden başkasına takdir edilen bana verilmeyeceği gibi, bana takdir edilen de başkasına verilmez. Öyle ise ben bunlardan hangisi için ömrümü tüketip kendimi helak edeyim!" Mâverdî, *a.g.e*, s. 361.

⁸⁹ Buharî, Rikak, 17; Müslim, Zekat, 126, Tirmizî, Zühd, 38; Beyhaki, *Sünen-i Kübra*, 2/150; İbn Hıbban, *Sahih*, nr. 6343.

⁹⁰ Günlük rızkına sabredenlerin cennete gireceğini ifade eden bir hadis için bk. Taberânî, *es-Sağır*, nr. 1071; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/248.

⁹¹ Müslim, Zühd, 3; Tirmizî, Zühd, 31; Nesâî, Vesâya, 1.

⁹² Müslim, Zühd, 4.

⁹³ Tirmizî, Zühd, 34; İbn Mâce, Zühd, 9.

⁹⁴ Ebû Davud, Sünnet, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 10.

⁹⁵ Kuşeyrî, *a.g.e*, s. 519.

⁹⁶ Kuşeyrî, *a.g.e*, s. 523.

⁹⁷ Müslim, Zikr, 49; Nesâî, İstiâze, 17.

gibi sizi de helak etmesidir.”⁹⁸

Dünyayı emrimize veren yüce Rabbimiz, bu dünyada ne yapacağımızı şöyle açıklıyor:

“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunun saadetini ara; dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (Onun rızası için başkalarına) ihsan et. Yeryüzünde fesat peşinde koşma. Hiç şüphesiz Allah, fesat ehlini sevmez.” (Kasas 28/77).

Sonuç

İslam her işte istikamet, denge ve adalet ister. Müminin dünyaya bakışı da doğru, dengeli ve adaletli olmalıdır. Dünya, iç yüzü ve manası itibarıyla esma-i ilahiyenin tecellilerinden ibaret olup tevhidin ispatı, ilanı ve icrası için yaratılmıştır. Maddesi yani zahiri nimetleri ise süslenerek insanlara imtihan sebebi yapılmıştır. İnsanların pek çoğu bu imtihanı kaybetmiştir. Dünyayı sırf dünya ve hevâ için kullananlar bulunduğu gibi, dini dünyaya alet edenler de olmuştur. Son grup daha büyük bir cinayet işlemiştir. Varlığın ve hayatın hedefi yemek içmek ve eğlenmek değil, marifetullahtır. Bu marifet, mücahede, manevi tezkiye, terbiye ve takvanın sonucu elde edilen kalb-i selimin meyvesidir.

“O kıyamet gününde ne mal fayda verir ne de evlatlar; ancak kalb-i selimle gelen kimse fayda görür” (Şuara 26/88-89) ayeti, insanın dünyada şerefının ve ahirette geçerli ana sermayesinin ne olduğunu bildirmektedir.⁹⁹ Kalb-i selim, Allah’tan gayri şeylerin esaretinden kurtulup hürriyetine kavuşmuş ve Allah ile huzur bulmuş kalptir. Dinimizin asıl hedefi insana bu kalbi elde ettirmektir.

Dünya, ahiret pazarında geçerli olmayan her şeydir; bu şeyler ilim ve ibadet de olsa. İhlas ve edeple Allah rızası için yapılmayan iş ve ibadetler, ilahi huzurda reddedilir.

İnsanın aslı ruhtur; ruhun sarayı kalptir. Kalbin hayatı marifet, muhabbet ve zikrullahtır, Mevla’sını tanımayan, sevmeyen ve zikretmeyen kalpler ölüdür. Ölü bir kalbin emri ve sevkiyle yapılan işler de nursuz ve hayırsızdır. İmam Gazâlî, “*el-Keşf ve t-Tebyin*” adlı kitabında, dünyayı biricik sevgili yapan ve ona tapan kafirlerin büyük bir aldanişla aldandığı gibi; ilim, ibadet, fetva, zikir, dervişlik, hayır, cihat gibi mahza hayır olan işleri Allah rızası için değil gösteriş, zevk ve dünyevî maksatlar için yapanların ve böylece marifetullahtan mahrum kalan, ilahi rızayı ve likayı unutan Müslümanların da aldandığını söyler ve bunun nasıl olduğunu detaylı şekilde işler.¹⁰⁰

Muhâsibi de kafirlerin dünya ile aldanmalarını yüce Allah’ın ikramlarının devamlı gelişine, bolca akmasına ve inkar ettikleri halde kesilmeyişine bağlar.¹⁰¹

⁹⁸ Buhârî, Rikak, 7; Müslîm, Zühd, 9; Tirmizî, Kıyame, 28; İbn Mâce, Fiten, 18.

⁹⁹ Bir arif, ayetin manası şöyle dizelere dökmüştür:

“Sanma ki ey Hâce senden zer u sim isterler

“Yevme lâ Yenfeu’da senden kalbi selim isterler.”

¹⁰⁰ Gazâlî, *el-Keşf ve t-Tebyin fi Ğurûri’l-Halkı Ecmaîn (Mecmuatu Resâili’l-İmam Gazâlî içinde)*, Beyrut trs. Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye.

¹⁰¹ Muhâsibî, el-Haris b. Esed, *er-Riâye li Hukûkillah (tahk. Hayri Said)*, s. 376 (el-Mektebetü’t-Tevfikîyye, trs. 5. Baskı). Muhâsibî, kitabının bir bölümünü aldananlara ayırmış; kafirlerin aldanişından sonra müminlerden

Arifler, dünyayı put haline getirenleri yerdikleri gibi, ilahî aşk ve marifetten yoksun, şekilde kalmış, resimle aldanmış dervişi de yermişlerdir. Onlara göre tek hedef, yüce Allah'tır; O'na ulaşmayan her şey denîdir, dünyadır. Hikem'de der ki:

“Âbidler ve zâhidler her şeyde Allah'ı görmekten gafil kaldıkları için bütün varlıklardan uzaklaşmışlardır. Şayet (arifler gibi) her şeyde O'nu görselerdi hiçbir şeyden kaçmazlardı.”¹⁰²

Aslında dünya, okuyabilenler için sonsuz ilim ve hikmetler içeren ilahî bir kitaptır. O, en güzel yaratanın eseridir. el-Hakim'in hikmetlerini sergilediği bir saraydır. er-Rahman'ın lütuflarını yağdırdığı bir yerdir. er-Rezzâk'ın ikramlarını sunduğu bir sofradır. Sonsuz Celal ve cemal sahibinin kendisini eserleriyle tanıttığı bir mekandır. Onu hakkıyla okuyanve anlayan kimse, dünyada arif olur; edeple değerlendiren kimse, dünyada salâhı bulur. Âşık, göklerdeki ve yerdeki ilahî sanatı seyredip sahibine hayran olur. Kısaca cennet ve cehennem burada kazanılır. Nabi konumuzu şöyle özetler:

Kitab-i kâinat esrar-ı hikmetle lebâlebirdir (doludur)

Şikaye tcehl den,feryâd bî- idrakliktendir.

Âlem ki tamamı nüsha-i hikmettir

*Meânisin fehm eyleyene cennettir.*¹⁰³

Çünkü bu âlemin sahibi, Hakîm, Bedî', Cemil ve Ahsenü'l-Hâlikîndir.¹⁰⁴

Allah ve Resûlü tarafından yerilen ve lanetlenen dünya değil, hevâdır. Hevâ, dini ve dünyayı nefsin kötü arzuları için kullanmaktır. Yoksa dinimizce helalinden kazanılan ve hayırlara harcanan dünya, övülmüştür, teşvik edilmiştir, cennet sebebi yapılmıştır. Yüce Allah malları ve canlarıyla cihat eden, malından gizli açık sadaka veren, yetimi sevindiren, helalinden kazanan kimseleri övmüş; ticaretin ve alış-verişin kendilerini zikirden, namazdan ve zekattan- alıkoymadığı kimseleri ricâl=yiğit, mert, Allah dostu olarak tanıtmıştır. (Nûr 24/37). Günümüz düşünürlerinden birinin dile getirdiği gibi, Müslümanlar, ibadetlerini ticaret haline getiren değil, ticaretlerini ibadet haline getiren insanlar olmalıdırlar.¹⁰⁵

Hadislerde de, Allah Teâlâ'nın sanat sahibi kulunu ve yaptığı işi güzel yapanları sevdiği belirtilir; veren elin alan elden üstün olduğu hatırlatılır; insanların en hayırlılarının diğer insanlara (canı, malı, ilmi, aklı ile) en çok faydayı verenler olduğu bildirilir, bütün müminlerin hergün bir

çeşitli grupların, ilim ve ibadet ehlinin nasıl aldanıp işin aslından uzaklaştıklarını ve Allah'tan gafil kaldıklarını işlemiştir. *er-Riâye*, Gazâlî'nin ana kaynaklarından biridir. Gazâlî, aldananlar konusunu “*İhya*”da (3/464-507) “*Kitabu Zemmi'l-Gurur*” başlığı ile ele aldığı gibi, bu konuda “*fi Ğurûri'l-Halkı Ecmain*” adlı müstakil bir eser de yazmıştır. Eser, “*Aldananlar*” adıyla tercüme edilip Semerkand yayınları tarafından basılmıştır.

¹⁰² İbn Acibe, *İkâzü'l-Himem*, s. 233.

¹⁰³ Uludağ, Süleyman, *Dört Kapı Kırk Eşik* s. 102 (İstanbul 2010, 2. Baskı, Dergah Yayınları).

¹⁰⁴ Allah Teâlâ'nın Hakîm sıfatının tecellisiyle ilgili güzel bir açıklama için bk. Uludağ, *a.g.e.*, s. 100-102.

¹⁰⁵ Tabakoğlu, Ahmed, “*Tasavvuf ve İktisat*” *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, s. 183 (İstanbul 1991. Seha Neşriyat).

sadaka vermesi, malı yoksa çalışıp kazanması, buna imkanı olmayanın beden gücüyle hizmet ederek bir gönül yapması istenir. Kısaca, Mevla'nın rızası için kazanılan ve harcanan dünya, rahmettir, nimettir, hayırdır, ahiret sermayesidir.

Hz. Mevlana, "Biz dünyaya sahip olmaya değil (ondaki ilahî tecellilere) şahit olmaya geldik" der.

Bir arif de dünyadaki asıl işimizi şöyle dile getirir:

"Sanman taleb-i devlet ü câh etmeye geldik

Biz âleme bir Yâr için âh etmeye geldik."

Sülemî'nin dediği gibi, bütün kainatın sahibine kul olmak için, kainattan ve içindekilerden hür olmak (gönlü çekmek), fütüvvettendir (yiğitlik ve mertliktendir).¹⁰⁶ Asıl yiğitlik, eşyanın esaretinden kurtulup Mevla ile ebedi huzur ve daimi zenginlik bulmaktır. Bir arif bunun yolunu şöyle tarif eder:

"Sür çıkar ağıyarı dilden tâ tecelli ede Hak

Padişah girmez saraya hane mamur olmadan"

Diğer bir uyarı:

"Ehl-i Tevhid olmak istersen sivaya meyli kes

Aç gözünü merdâne bak, Allah bes, baki heves."

Bir başkası nefsin ve ruhun muradını şöyle özetliyor:

"Ten muradı, yemek içmek mülkü mal

Can temennâsı Cemal ü Zü'l-Celâl

Şüphesiz edna yeri edna sever

*Yani ten dünyayı can ukbayı sever."*¹⁰⁷

Ebedi aşk için yaratılmış insan ruhunu dünya malı doyurmaz, haris nefis de dünya malıyla doymaz. Hadislerde belirtildiği gibi *insanoğlunun iki vadi dolusu altını olsa, bir üçüncüsünü daha ister. Onun gözünü ancak toprak doyurur. İnsan mal hürsünden tövbe ederse Allah tövbesini kabul eder.*¹⁰⁸ Dünyada en büyük hazine kanaattir.¹⁰⁹ *Allah'ın taksimine razı olan kimse insanların en zengini olur.*¹¹⁰ *Hem zenginlik mal çokluğu ile değildir; asıl zenginlik gönlün zengin olmasıdır.*¹¹¹

¹⁰⁶ Sülemî, Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin, *Kitabü'l-Fütüvve* (tahk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), s. 40 (Beyrut 2009, 1. Baskı).

¹⁰⁷ Şiir ve beyitler için bk. Eraydın, Selçuk, *"Tasavvuf ve Edebiyat", Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, s. 190-191 (İstanbul 1991. Seha Neşriyat). Burada Yunus Emre'nin şu sözleri de hatırlanmaya değer:

Mal sahibi, mülk sahibi,

Hani bunun ilk sahibi.

Mal da yalan mülk de yalan

Var biraz da sen oyalan

¹⁰⁸ Buhârî, Rikâk, 10; Müslim, Zekat, 116-118; Tirmizî, Zühd, 27.

¹⁰⁹ Taberânî, *el-Evsat*, nr. 6918.

¹¹⁰ Tirmizî, Zühd, 2.

¹¹¹ Buhârî, Rikâk, 15; Müslim, Zekat, 120; Tirmizî, Zühd, 40.

Bizden istenen şey, dünya malını tamamen terk etmek değil, helalinden kazanıp yerinde harcamak için elde tutmak fakat gönle koymamaktır. Bu hiçte kolay bir iş değildir. İmam Şârâ'nî, gönlünü mal ve dünya sevgisinden kurtarmak isteyen kimsenin, (onu maddeden manaya, dünyadan Mevlâ'ya) terakki ettirecek bir mürşide ihtiyacı olduğunu, yoksa insanların en âlimi de olsa bugönlü ele geçiremeyeceğini söyler.¹¹²

Yüce Allah insanda tek kalp yaratmıştır ve onu kendisine tahsis etmiştir. Kalp hem dünyayı hem Mevla'yı sevemez. Bunun için Allah Resûlü (s.a.v), “*Dünyadan gönlünü çek ki Allah seni sevsin*”¹¹³ buyurmuştur.

Mevlevî Celaleddin Dede, âşıkların halini şöyle özetler:

*“Din u mezhep maksad u matlab Hüda'dır âşıka,
Talib-i Hakk'a ne dünyadır ne ukbadır garaz.”*¹¹⁴

İbn Ataullah-ı İskenderî'nin dediği gibi, yüce Allah'ı kaybeden (tanımayan ve sevmeyen) neyi bulmuştur? O'nu bulan neyi kaybetmiştir?¹¹⁵

Sonsuz kerem sahibi Mevlamız ile zengin olup huzur bulmamız dileği ile...

¹¹² Şa'rânî, Abdülvehhab b. Ahmed, *Levakıhu'l-Envâri'l-Kudsiyye fî Beyâni'l-Uhûdi'l-Muhammediyye* (tahk. Muhammed Abdüsselam İbrahim), s. 568 (Beyrut 2005, 2. Baskı)

¹¹³ İbn Mâce, Zühd, 1; Hâkim, *Müstedrek*, 4/313; Beyhaki, *Şuabü'l-İman*, nr. 10523.

¹¹⁴ Kara, Mustafa, *Buhara Bursa Bosna Şehirler/Süfîler/Tekkeler*, s. 158, (İstanbul 2012, Dergah Yayınları).

¹¹⁵ İbn Acibe, *İkâzü'l-Himem*, s. 533. Burada bir şairin şu sözüne yer verilir: “Ayrılp terk ettiğin her şeyin bir bedeli vardır; fakat Allah'ı terk edersen O'nun bir bedeli yoktur.”

Kaynakça

- Aliyyü'l-Kârî**, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih* (tahk. Cemal Aytânî), c.1-12, Beyrut 2001, 1. Baskı.
- Âlûsî**, ŞihabüddinMahmud, *Rûhü'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, (Tahk. Seyyid İmran), c.1-30, Kahire 2005.
- Beydavî**, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envarü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c.1-2, Beyrut 1988, 1. Baskı.
- Can**, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, c.1-6, İstanbul 2014, 14. Basım, Ötüken Yayınları.
- Dehlân**,Ahmed b. Zeynî, *Sirâcü't-Tâlibin Şerhu ala Minhâci'l-Âbidin* (tahk. Abdülvaris Muhammed Ali), c.1-2, Beyrut 2006, 2. Baskı.
- Eraydın**, Selçuk, "Tasavvuf ve Edebiyat", *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, İstanbul 1991. Seha Neşriyat.
- Gazâlî**, Muhammed b. Muhammed, *el-Hikmetü fî Mahlukatillahi Azze ve Celle*, (Mecmuatu Resâili'l-İmam Gazâlî içinde), Beyrut trs. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Gazâlî**, *İhyâu Ulumi'd-Din*, c.1-5, Beyrut 2000.
- Gazâlî**, *Minhâcü'l-Âbidin ilâ Cenneti Rabbi'l-Âlemin* (tahk. Mahmud Mustafa Halâvî), Beyrut 1997, 2. Baskı.
- Gazâlî**, *el-Keşf ve't-Tebyin fî Ğururi'l-Halkı Ecmaîn*, (MecmuatuResâili'l-İmam Gazâlî içinde), Beyrut trs. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Gazâlî**, *Yöneticilere Altın Öğütler* (trc. Hüseyin Okur), İstanbul,
- İbn Acibe**, Ahmed b. Muhammed, *İkazü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem* (tahk. Asım İbrahim Keyyâlî), Beyrut 2005, 1. Baskı.
- İbn Acibe**, *Bahrü'l-Medid fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid/İbn Acibe Tefsiri*, (trc. Dilaver Selvi), c. 1-11, İstanbul, 2011-2015 Semerkand yayınları.
- İbn Acibe**, Muhammed b. Muhammed, *el-Fütûhâtü'l-İlahiyye fî Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*, (tahk. Asım İbrahim Keyyâlî), Beyrut, 2010. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nesefî**, Azizüddin, *Tasavvufta İnsan Meselesi İnsan-ı Kamil* (trc. Mehmet Kanar), İstanbul 2013, 2. Baskı, Dergah Yayınları.
- İbn Arabî**, Muhyiddin, *et-Tecelliyâtü'l-İlâhiye*, Beyrut 2002.
- İmam Rabbânî**, Ahmed Serhendî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, İstanbul 2004..
- Kara**, Mustafa, *Buhara Bursa Bosna Şehirler/Sûfiler/Tekkeler*, İstanbul 2012, Dergah Yayınları.
- Kuşeyrî**, Abdülkerim, *Letâifü'l-İşârât*, (Tahk. Said Kutayfe), Kahire 1999.
- Kuşeyrî**, *Kuşeyrî Risâlesi* (trc. Dilaver Selvi), İstanbul 2014, Semerkand Yayınları, 11. Baskı.

- Maverdi**, Ali b. Muhammed, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din* (tahk. Yasin Muhammed es-Sevvâs), Dimeşk 2008, 5. Baskı, Daru İbn Kesir.
- Mekkî**, Ebû Talib, *Kûtü'l-Kulub/Kalplerin Azığı* (trc. Heyet: Y. Çiçek, D. Selvi, A. Kaya), c.1-4 İstanbul 2003, Semerkand Yayınları
- Muhâsibî**, el-Haris b. Esed, *er-Riâye li Hukûkillah* (tahk. Hayri Said), el-Mektebetü't-Tevfikiyye, trs. 5. Baskı.
- Münavî**, Muhammed Abdurrauf, *Feyzü'l-Kadir Şerhü'l-Câmi's-Sağîr*, c. 1-13, Riyad 1998. 1. Baskı.
- Sa'lebî**, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1-6, Beyrut 2004.
- Selvi**, Dilaver, *Allah Yolunda Yardım ve Cömertlik*, Ankara 2001, Semerkand Yayınları.
- Selvi**, Dilaver, *Tasavvuf Açısından Manevî Cevherlerimiz/İçimizdeki Dünya*, Hoşgörü Yayınları, İstanbul 2013, 2. Baskı.
- Serrac**, Ebu Nasr Abdullah b. Ali, *el-Lüma' fi Tarihi Tasavvufi'l-İslâmî* (tahk. Kamil Mustafa el-Hendâvî), Beyrut 2007, 2. Baskı.
- Sühreverdi**, Şihabüdden Ömer b. Muhammed, *Avarifü'l-Meârif/Gerçek Tasavvuf* (trc. Dilaver Selvi), İstanbul 1995, 2. Baskı.
- Sülemî**, Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin, *Kitabü'l-Fütüvve* (tahk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Beyrut 2009, 1. Baskı.
- Süyûtî**, Abdurrahman Celalüddin, ed-Dürü'l-Mensûr fi Tefsiri'l-Me'sûr, c. 1-8, Beyrut 1993.
- Şa'rânî**, Abdülvehhab b. Ahmed, *Levakıhu'l-Envâri'l-Kudsıyye fi Beyâni'l-Uhûdi'l-Muhammediyye* (tahk. Muhammed Abdüsselam İbrahim), Beyrut 2005, 2. Baskı.
- Râzî**, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsirü'l-Kebir (Mefâtihi'l-Gayb)*, c.1-30 Beyrut 1990, 1. Baskı.
- Tabakoğlu**, Ahmed, *"Tasavvuf ve İktisat" Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, İstanbul 1991. Seha Neşriyat.
- Uludağ**, Süleyman, *Dört Kapı Kırk Eşik*, İstanbul 2010, 2. Baskı, Dergah Yayınları.
- Zerruk**, Ahmed b. Ahmed, *Kavâidü't-Tasavvuf* (tahk. Mahmud Beyrûtî), Dimeşk 2004, 1. Baskı.